

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Sofia Högström

Barn i anstalt

– en komparativ studie om barn till
frihetsberövade föräldrar i Norden

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare
Helén Örnemark Hansen

Straffrätt

Vårterminen 2010

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Syfte, problemformulering och frågeställning	7
1.2 Metod och material	8
1.3 Avgränsning	9
1.4 Disposition	10
2 TIDIGARE FORSKNING	11
2.1 Bakgrund	11
2.2 Anknytningsteorin	11
2.3 Separation	13
2.4 Pappans roll i anknytningsteorin	14
2.5 Barn i anstalt	15
2.5.1 Storbritannien	15
2.5.2 Spanien	16
2.5.3 Amerika	18
3 BARNETS BÄSTA	19
3.1 Barnkonventionen	19
3.1.1 Barnets rättigheter	20
3.1.1.1 Artikel 3.1 - Barnets bästa i främsta rummet	20
3.1.1.2 Artikel 9 - Rätten att inte skiljas från sina föräldrar	21
3.1.1.3 Artikel 12 - Barnets rätt att komma till tals	23
3.2 Barnperspektivet	23

3.2.1	Ratificering i de nordiska länderna	24
3.2.1.1	Sverige	25
3.2.1.2	Norge	25
3.2.1.3	Danmark	25
3.2.1.4	Finland	26
4	SVERIGE	27
4.1	Lagstiftning	27
4.2	Förarbeten	27
4.3	Föreskrifter	28
4.4	Kriminalvårdens arbete	29
4.5	Forskning	30
4.6	En ny fängelse- och häkteslagstiftning	31
4.7	Att vara frihetsberövad förälder	33
5	NORGE	35
5.1	Lagstiftning	35
5.2	Forskning	36
5.3	Alternativa lösningar	37
5.4	Kvinnefengsel-saken (HR-1998-53-B)	38
6	DANMARK	40
6.1	Lagstiftning	40
6.2	Föreskrifter	41
6.3	Anstalterna	42
6.4	Forskning	43
6.5	Engelsborg	44
7	FINLAND	45
7.1	Lagstiftning	45

7.2	Förarbeten	46
7.3	Anstalterna	47
7.4	Forskning	48
8	STATISTIK	50
8.1	Sverige	50
8.2	Norge	50
8.3	Danmark	50
8.4	Finland	51
9	ANALYS	52
9.1	Jämförande analys av reglernas utformning i de olika länderna	52
9.2	Barnperspektivet inom kriminalvården i Norden	54
9.3	Anstaltsvistelse kontra separation – vad är egentligen bäst för barnet?	55
9.4	Avslutande reflektioner	59
	BILAGA A BARNKONVENTIONEN	60
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	61
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	65

Summary

In the beginning of the 20th century all Nordic countries except Norway introduced a possibility for imprisoned women to bring their infants with them during their sentence. The legislation was considered necessary due to the fact that the infant still was breast-fed by their mother.

Child psychologist and psychoanalyst John Bowlby (from Great Britain) developed the affiliation theory during the 1950's. His theory is based on the fact that infants do not only depend on their parents to be nurtured, but they are also dependent on close contact with their guardians to be able to feel trust and security. By being observant to the infant's signals and satisfying its needs the infant will create an affiliation-relationship with its parents. Bowlby's research also showed that separating the infant from its parents during the first year of its life could cause the infant permanent injury. This could manifest through an inability to develop close relationships with other people or feeling secure in its surroundings.

1989 the UN passed a convention regarding children's rights, which has since become the most important internationally binding document for the protection of children as individuals. For Sweden, as well as the other Nordic countries, this document has meant that all public authorities and private actors must use a child-perspective in all decisions regarding children. The convention states that children have a right to a meaningful relation to both its parents, irrespective of what might happen. This, however, does not involve a right for the child to live with its parents in prison. Although if the child is separated from its liberty deprived parent the state has to see to the child's needs and rights to its parent by other means.

In Norway there is no such possibility for infants to live with their parents in prison, instead they see to the child's right through alternative solutions such as visits, furlough and sentence outside of prison. Sweden also uses the principle that infants by any means possible should be kept out of prison, but it is still possible by exception. Denmark and Finland allows children up to the age of three to live with its mother or father in special prisons.

The Swedish criminal system and the other Nordic countries respective institutions has great consideration to children where one or both parents are deprived of liberty and has spent a great amount of time and resources to strengthen the position for those children over the last few years. Sweden, for example, has a project called "Fairy-tales from inside" which was initiated in 2008. Here parents are given the chance to record stories and give to their children so that the child can feel that its parent is present, even though they're not involved in the direct care of the child. In Denmark the *Engelsborg* family house opened in 2005, where the prisoner has the possibility to serve a part of the sentence together with his or hers family - with hopes of strengthen the family bonds and help the children to affiliate with its parents.

My study shows that children with liberty deprived parents needs help and support in their everyday life. I state that it is not easy to decide if to separate a child from its parent or allow it to live in prison with the parent – both alternatives is considered harmful to the child. My conclusion is that a thorough judgement has to be made in each unique case, where every aspect is taken into account and where it is certain that the child's best is at heart.

Sammanfattning

Under början av 1900-talet införde alla nordiska länder, förutom Norge, en möjlighet för frihetsberövade kvinnor att medföra sitt spädbarn i anstalten under straffverkställigheten. Regleringarna grundades på arvsbiologiska aspekter, då det var vanligt att de små barnen fortfarande ammadess av sina mödrar och de var beroende av modersmjölken för att överleva. Med tiden har dock regleringarnas syfte och innehåll förändrats, och idag är utgångspunkten att barn endast får medföras till en anstalt om det är för barnets bästa och intressen. Även i flera andra länder i övriga Europa och världen är detta en möjlighet för små barn när deras förälder blir frihetsberövad.

Idag lägger man stor vikt vid anknytningsteorin, som utvecklades av psykologen John Bowlby i Storbritannien under 1950-talet, när man avgör om ett barn skall få medföras till en anstalt eller ej. Bowlbys teori bygger på att barn inte endast är beroende av sina föräldrar för att få i sig föda och överleva, utan han menade att barn från födseln även är beroende av nära kontakter med sina närmsta vårdare för att känna trygghet och tillit. Genom att vara lyhörd för barnets signaler och tillfredsställa dess behov kan barnet skapa en anknytningsrelation med sin förälder. Bowlbys forskning visade även att separationer mellan barn och förälder under barnets första levnadsår kunde ge bestående men för barnet, då det riskerade att medföra en oförmåga att bygga upp nära relationer till andra människor eller känna trygghet i sin omgivning.

1989 antog FN:s generalförsamling konventionen om barnets rättigheter, som sedan kommit att bli det allra viktigaste, internationellt bindande dokumentet till skydd för barnet som individ. För Sverige och övriga nordiska länder har detta inneburit att alla offentliga myndigheter och privata aktörer måste använda ett *barnperspektiv* i alla beslut eller åtgärder som rör barn och unga. Barnkonventionen stadgar att barn har en rätt till en meningsfull och god relation till båda sina föräldrar, oavsett vad som händer. Detta innebär inte i sig att barnet har en rätt att leva tillsammans med sin förälder på en anstalt, men om barnet skiljs från sin frihetsberövade förälder är staten skyldig att tillgodose barnets behov av och rätt till sin förälder genom andra lösningar.

I Norge finns det ingen möjlighet för barn att leva tillsammans med sin förälder på en anstalt, utan de försöker ta tillvara på barnets rätt genom alternativa lösningar så som besök, permissioner och straffverkställighet utanför anstalt. Även i Sverige råder principen om att barn i möjligaste mån skall hållas utanför anstalterna, men i undantagsfall kan det bli aktuellt att placera ett spädbarn med sin mamma på en anstalt. Danmark och Finland är däremot mer liberala och tillåter barn upp till tre års ålder att leva tillsammans med sin mamma *eller* pappa, vid särskilt utvalda anstalter i länderna.

Kriminalvården i Sverige, och motsvarande myndigheter i de övriga nordiska länderna, försöker ta stor hänsyn till de barn som har en eller båda sina föräldrar frihetsberövade. De senaste åren har man i samtliga länder lagt mycket tid och resurser på att stärka ställningen för barn till intagna. I Sverige pågår t.ex. projektet *Godnattsagor inifrån* sedan 2008, ett projekt som ger intagna föräldrar en möjlighet att läsa in böcker på cd-skivor och ge till sina barn – i syfte att barnen skall känna att deras förälder finns där, fast att denne inte deltar i den faktiska vårdsnaden om barnet. I Danmark öppnades 2005 Engelsborg, vilket är ett familjehus där den intagne får möjlighet att avtjäna en del av sitt straff tillsammans med sin familj – med hopp om att stärka familjen och hjälpa barnen att knyta an till sina föräldrar igen.

Min studie visar att barn till frihetsberövade föräldrar behöver hjälp och stöd i sin vardag. Jag konstaterar att det inte är lätt att avgöra om ett barn skall skiljas från sin förälder eller tillåtas att leva i anstalten tillsammans med sin förälder – då båda alternativen anses skada barnen, om än på olika sätt. Kontentan blir att en noggrann bedömning måste ske i det enskilda fallet, där flera olika aspekter vägs in och man alltid sätter det enskilda barnets bästa i främsta rummet.

Förord

Ett uppsatsämne. En ivrande student. En uppmuntrande handledare.

Ett fantastiskt resultat!

Sofia Högström
Lund, **27 maj tjugotio**

Förkortningar

Barnkonventionen	Konventionen om barnets rättigheter
EKMR	Europakonventionen för mänskliga rättigheter
FN	Förenta Nationerna
ITERS	Infant/Toddler Environment Rating Scale
KVFS	Kriminalvårdens föreskrifter
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar
UN	United Nations

1 Inledning

I barnkonventionen uttrycks klart och tydligt att alla barn har en rätt att ha kontakt med båda sina föräldrar, oavsett vad som händer. Trots detta är flera tusen barn i Sverige berövade denna rättighet, och liknande är det i övriga nordiska länder. När en förälder frihetsberövas är det oftast barnet som drabbas hårdast – de förlorar en (ibland sin enda) vårdnadshavare, de kan tvingas att bryta upp sin vardag och de blir ofta utsatta för samhällets fördomar. Det är dock statens skyldighet att se till att dessa barn får den hjälp och det stöd som de behöver för att hantera situation och inte ge sig själva skulden. Staten är dessutom skyldig att se till att barnets rätt till kontakt med sin förälder kan tillgodoses på andra sätt.

Kriminalvården har de senaste åren arbetat hårt för att hjälpa barn till intagna föräldrar, bl.a. finns det omfattande möjligheter till telefonkontakt, brevväxling och besök vid anstalterna. Dessa alternativ har dock ingen betydelse för små barn som ännu inte utvecklat tidsuppfattning, språk eller förmågan att lagra minnen. Därför finns det i Sverige, Danmark och Finland en möjlighet för små barn att flytta in på anstalten till sin mamma eller pappa – även om samtliga länder i möjligaste mån vill undvika att placera barn bakom galler.

De här bestämmelserna skall tillämpas restriktivt och endast i fall där man bedömer att en vistelse i en anstalt är för barnets bästa tillåts föräldern medföra sitt barn i anstalten. Det här alternativet är utformat för att barnet skall få en chans att knyta an till sin förälder, och skall aldrig fungera som en terapimetod för den intagne. Bestämmelsernas syfte är att undvika skadliga separationer mellan förälder och barn, som kan riskera att påverka barnets framtida utveckling.

I varje enskilt fall måste en grundlig utredning av barnets bästa ske, och även om det i vissa fall kan anses vara till barnets bästa att placera barnet på anstalten tillsammans med sin förälder måste man ha i åtanke vilka konsekvenser anstaltsvistelsen kan leda till för barnet. Forskningen på ”anstaltsbarn” visar att deras motoriska och kognitiva utveckling försenas på grund av begränsade ytor att röra sig på samt bristande stimulans. Kan det verkligen vara förenligt med barnets bästa att placera ett litet barn i anstaltsmiljö bara för att dess förälder bor där?

1.1 Syfte, problemformulering och frågeställning

Syftet med den här uppsatsen är att granska de olika möjligheter som finns för barn till frihetsberövade föräldrar i de nordiska länderna. I vilka länder tillåts barn leva tillsammans med sin förälder på en anstalt – och vad är motiven bakom regleringarna? Jag kommer att studera varje lands

lagstiftning och de förarbeten, praxis eller doktrin som är relevant för det enskilda landet. Vad bygger regleringarna på? Och varför är det så stor skillnad på ländernas regleringar?

Mitt mål är dessutom att göra en komparativ studie över hur kriminalvården (eller motsvarande myndighet) i respektive land beaktar barnperspektivet inom sin verksamhet. Vem har rätten att avgöra vad som är bäst för barnet, vad skall vägas in i bedömningen och hur skall man gå tillväga? Jag vill belysa hur svårt det kan vara att avgöra vad som är bäst för ett barn till en frihetsberövad förälder då *barnets bästa* är en subjektiv bedömning i det enskilda fallet.

Barnkonventionen stadgar att alla barn har en rätt till en personlig och direkt kontakt med *båda* sina föräldrar – oavsett om föräldrarna är skilda, om den ena av föräldrarna är frihetsberövad eller om barnet av annan anledning inte har möjlighet att leva tillsammans med sin ena förälder. Jag vill i detta avseende kritiskt granska kriminalvårdens inställning till mödrar respektive fäder. Behandlas intagna på skilda sätt beroende på vilket kön de tillhör, och kan detta i så fall påverka barnens möjlighet att ha kontakt med sin förälder? I denna del av uppsatsen vill jag även uppmärksamma det faktum att mödrar i större utsträckning är de primära vårdnadsgivarna av små barn och studera om detta på något sätt påverkar lagens syfte eller tillämpning.

Uppsatsens utgångspunkt är att studera *hur barnperspektivet beaktas inom kriminalvården* i respektive land och för att kunna besvara denna fråga har jag arbetat utifrån följande frågeställningar:

- Vilka skäl/motiv finns det för regleringen i de olika länderna?
- Vilken åldersgräns stadgas för barnen i respektive land och vad är motiven för detta beslut?
- Tillåter något land att barnen lever med sin far under hans anstaltsvistelse?
- Vem gör bedömningen i det enskilda fallet om ett barn skall få leva på anstalten eller inte, i respektive land?
- Vad är egentligen bäst för barnet?

1.2 Metod och material

För att besvara mina frågeställningar och uppfylla uppsatsens syfte har jag använt mig av en klassisk rättsdogmatisk metod – vilket innebär att de sedvanliga juridiska källorna (lagtext, förarbeten, praxis och doktrin) har använts för att belysa rättsläget i Norden. Jag har försökt att presentera lagstiftningen i respektive land i största möjliga mån, då lagtexten trots allt är ländernas främsta rättskälla på detta område. Även barnkonventionen beskrivs utförligt då samtliga länder har ratificerat konventionen, införlivat den i nationell lagstiftning och därmed utgör utgångspunkten för barnens rättsliga ställning i alla nordiska länder. I analysen görs dessutom en komparativ studie då de olika ländernas regleringar ställs mot varandra.

I arbetet med den svenska regleringen på området har kontakten med Kriminalvården varit till stor nytta då de hjälpt mig att få tillgång till både material och statistik. Intervjun med Eva-Karin Eriksson på Kriminalvårdens regionkontor Syd var till stor hjälp och jag är oerhört tacksam för hennes svar och synpunkter. Jag utförde en semistrukturerad intervju med Eva-Karin, vilket innebar att jag hade en intervjumall men att jag inte följde den fullt ut. Därmed kom vi att prata fritt om ämnet och jag följde upp intressanta resonemang.

Vid insamlandet av material för Norge och Danmark har jag haft stor hjälp av lovdatabaserna lovdata.no och retsinfo.dk, två databaser som påminner lite om rättsbanken då man på dessa sidor kan söka efter lag, förarbeten och praxis i respektive land. Vad gäller materialet till kapitlet om Finlands rättsordning, stötte jag dock på vissa problem då jag inte behärskar finska. Jag hade dock stor nytta av den finska riksdagens hemsida, men dessvärre fanns inte alla förarbeten eller mindre utredningar översatta till varken svenska eller engelska. Samtliga länders motsvarighet till den svenska kriminalvården har dessutom varit till stor hjälp, då de besvarat mina frågor och hänvisat mig rätt.

Min studie är till viss del även tvärvetenskaplig och har bitvis stora inslag av psykologisk karaktär. Materialet till dessa delar av uppsatsen kommer från böcker och vetenskapliga tidskrifter i ämnet, samt några papers utgivna av forskningsinstitut vid olika universitet runt om i världen. Sökningar med en kombination av olika sökord i databaserna Social Services Abstracts och Psych Info samt Google Scholar gav mer resultat än väntat och jag fick göra ett urval efter vad jag ansåg var mest relevant. Några av de använda sökorden var: *child**, *parental imprisonment*, *imprisonment*, *mother*, *father*, *parent*, *incarcerated parents*, *attachment*, *separation*, *separation reactions*.

1.3 Avgränsning

Fokus i uppsatsen ligger på situationen för små barn vars föräldrar blir frihetsberövade, samt den möjlighet som finns för barnen att leva tillsammans med sin förälder på en anstalt. Av naturliga skäl begränsades uppsatsens omfattning till barn mellan noll och tre år. Dels eftersom anknytningsteorin menar att barn mellan sex månader och tre år lider större skada av att separeras från sina föräldrar än vad äldre barn gör. Och dels för att inget land i Norden tillåter barn som är äldre än tre år att leva tillsammans med sin förälder i en anstalt. Dessutom anser jag att det är en klar brist att forskningen på detta område i dagsläget är tämligen obefintlig.

För den komparativa studien föll det sig naturligt att jämföra Sverige med de övriga fyra nordiska länderna eftersom de har en gemensam historia som influerar ländernas tradition, religion och värderingar. I vissa avseenden innebär detta att länderna har en relativt snarlik rättsskipning, grundad på samma värderingar och principer men i andra fall kan man se tydliga skillnader i ländernas lagstiftning över ett visst område – trots att länderna har haft samma utgångspunkt har de värderat behovet av ett rättsskydd helt olika. Därför ansåg jag att det vore intressant att jämföra ländernas

lagstiftning, både vad gäller utformningen av lagtexten samt motiven bakom regleringen. Island sållades dock bort i ett tidigt skede på grund av otillräckliga språkkunskaper från min sida samt bristen på översatt lagtext, praxis och doktrin inom ämnesområdet.

1.4 Disposition

Uppsatsen inleds genom att den tidigare forskningen på det aktuella området presenteras i kapitel två. I kapitlet förklaras anknytnings- och separationsteorin på ett övergripande men detaljrikt sätt. Utifrån teoriernas utgångspunkter redovisas därefter forskningsresultat av John Bowlby, teorins skapare. Dessutom presenteras tre studier från mamma-barnavdelningar i Storbritannien, Spanien och USA.

Kapitel tre behandlar FN:s konvention om barnets rättigheter, de fyra grundprinciperna (barnets bästa, barnets rätt till liv, barnets rätt att komma till tals samt principen om icke-diskriminering) berörs kortfattat samtidigt som de aktuella artiklarna för barn till frihetsberövade föräldrar förklaras närmare. I kapitlet ges dessutom en förklaring till begreppet *barnperspektiv* som skall genomsyra alla offentliga myndigheters arbete med barn och unga, efter att landet ratificerat konventionen.

I kapitel fyra till sju presenteras därefter de nordiska ländernas lagstiftning på aktuellt område. Samtliga kapitel inleds med att den gällande lagstiftningen i landet presenteras och därefter följer de förarbeten, den praxis eller den forskning som blir aktuellt i respektive land. Eftersom regleringarna är så pass olika länderna emellan har det inte varit möjligt att följa en viss mall, utan arbetet med varje enskilt land har fått sin egen utformning. I vissa länder ligger fokus på kriminalvårdens arbete och anstaltens miljö medan fokus i andra länder ligger på alternativa lösningar. Syftet med avsnitten är dock att ge läsaren en uppfattning om gällande lagstiftning och dess motiv i respektive land samt ge läsaren en bild av den forskning som bedrivs i de olika länderna.

Resultatdelen avrundas med ett kort kapitel som redovisar statistik från samtliga länder i Norden. I kapitlet ges information om hur många barn som i genomsnitt vistas på anstalter i de olika länderna varje år. Dessutom ges en uppfattning om hur gamla barnen är samt hur lång tid de tillbringa i anstalten.

Slutligen följer analysen, i vilken mina egna åsikter och funderingar kring ämnet och dess problematik presenteras. De frågor som jag ställde inledningsvis diskuteras och analyseras, där tyngdpunkten ligger på att kritiskt granska rättsläget. Jag redogör för mina reflektioner kring det material jag presenterat i uppsatsen och de tankar som väckts under arbetets gång. Samtidigt blickar jag framåt, och funderar över om problematiken på området inte skulle kunna lösas på ett bättre sätt för barnens skull. I analysen ställer jag ländernas regleringar mot varandra samtidigt som jag dessutom jämför den faktiska verkligheten för barn till intagna i de olika länderna.

2 Tidigare forskning

I detta kapitel redogör jag för den tidigare forskningen inom aktuellt område. Jag förklarar anknytnings- samt separationsteorin noggrant då de utgör uppsatsens utgångspunkter. Därefter presenteras tre studier från mamma-barnavdelningar i övriga världen. Anledningen till att dessa studier presenteras är för att jag vill visa hur barn påverkas av en anstaltsvistelse, även om det inte finns några studier kring detta inom Norden.

2.1 Bakgrund

I Sverige har mödrar getts möjligheten att medföra sitt spädbarn i anstalt under ett kortare frihetsberövande straff sedan början av 1900-talet. Även i övriga Norden och Europa är detta, i de allra flesta länderna, sedan länge accepterat och en lagstadgad rättighet. Regleringen på området skiljer sig starkt från land till land men i de allra flesta länderna är bestämmelsens utgångspunkt att barnets bästa alltid skall sättas i främsta rummet och utvecklingen av anknytningsteorin har varit en avgörande faktor vid lagstiftningens tillkomst.¹

Anknytningsteorin handlar om hur människan påverkas av de relationer som man utvecklar under sina första levnadsår samt hur dessa senare i livet spelar en avgörande roll för förmågan att knyta an till andra personer och skapa nära relationer. Från att teorin utvecklades på 1950-talet har olika forskare och kliniker inom det psykologiska fältet försökt att förklara hur interaktioner med omvärlden under de första barndomsåren påverkar resten av barnets liv. Flera forskare har oberoende påtalat vikten av att barn och föräldrelationen är sammanhängande, stabil och känslomässigt trygg – eftersom en separation mellan förälder och barn under barnets första levnadsår kan resultera i att barnet får svårt att bygga trygga relationer med andra samt riskerar att inte känna tillit till sin omgivning.² Forskarna är dock inte ense om varför de första levnadsåren är så betydelsefulla för ett barns utveckling eller hur dåliga föräldra-barnrelationer kan kompenseras.

2.2 Anknytningsteorin

John Bowlby (barnpsykiater/psykoanalytiker) utvecklade anknytningsteorin under 1950-talet i Storbritannien tillsammans med sina medarbetare.³ Teorin betonar små barns behov av att knyta an till sina vårdnadshavare och menar att barnets psykologiska utveckling påverkas av barnets förmåga att knyta an till sin förälder.⁴ Bowlby menade att barnets nära relation med sin

¹ SOU 2005:54, *Framtidens kriminalvård*, del 2, sid. 133.

² Fonagy, *Anknytningsteori och psykoanalys*, 2007, sid. 27 ff.

³ Fonagy, sid. 5.

⁴ Broberg, m.fl., *Anknytningsteori – Betydelsen av nära känslomässiga relationer*, 2006 sid. 34 ff.

förälder inte endast tryggade barnets överlevnad utan även gav barnet skydd och psykologisk trygghet i vardagen.⁵

Bowlby byggde sina teorier på det som var observerbart, han studerade de beteenden barn som separerats från sina föräldrar visade jämfört med barn som inte separerats från sina föräldrar, samt hur de olika grupperna av barn reagerade under vissa omständigheter och hanterade olika situationer. För honom var samspelet mellan barn och förälder, verkliga händelser samt miljöns betydelse för barnets utveckling det viktigaste.⁶ Bowlby ville beskriva och förklara utvecklingen av och motivationen bakom nära känslomässiga relationer. Av sina studier drog Bowlby slutsatsen att barnets förmåga att knyta an till sin förälder påverkades av förälderns omsorgsförmåga samt lyhörighet inför barnets känslomässiga behov.⁷

Bowlby menade att förmågan att knyta an till personer byggs upp under tre olika stadier i tidig spädbarnsålder. Även om barnet från början är hjälplöst och oskyddat är det under de första levnadsåren som barnens självkänsla och tillit till omgivningen grundläggs.

Från födseln är spädbarn beroende av att någon tar hand om dem för att de skall överleva men de kan inte urskilja vem som tar hand om dem eller visa att de föredrar en person framför en annan. De är beroende av att någon tar hand om dem, matar dem och skyddar dem – men de reagerar likadant oavsett vem som tar hand om dem.⁸ Under denna fas av livet har barnet ännu inte förmåga att skilja sig själv från andra, eller skilja andra åt – barnet kan inte heller lagra minnesbilder av personer eller saker samt saknar tidsuppfattning och förståelse för att saker inte upphör att existera när de inte syns.⁹

När barnet har hunnit bli 8-12 veckor börjar nästa fas som bygger på att barnet utvecklar en medvetenhet om sig själv i förhållande till andra personer och föremål. De börjar kunna visa vad de vill genom att titta på ett föremål/person, gripa efter saker samt uppvisa enklare beteenden. Sakta men säkert börjar de knyta an till de personer som ständigt finns runt omkring dem och numera vill de bli tröstade av sina föräldrar och ingen annan.¹⁰

När barnet har blivit 6-9 månader gammalt börjar den verkliga anknytningen, barnet är nu så stort att det kryper eller går och därmed har förmågan att utforska världen på egen hand. Barnets medvetande har nu utvecklats så mycket att de kan förstå att en person eller ett föremål inte upphör att existera när det inte syns, de börjar förstå enklare meningar som

⁵ Broberg, m.fl., sid. 158 ff. och 200 f.

⁶ Broberg, m.fl., sid. 37 f.

⁷ Broberg, m.fl., sid. 157 f.

⁸ Broberg, m.fl., sid. 159 f.

⁹ Ekbohm, m.fl., *Människan, brottet, följderna – Kriminalitet och kriminalvård i Sverige*, 2006, sid. 137 f.

¹⁰ Broberg, m.fl., sid. 160 f.

”strax tillbaka” eller ”kommer snart” och dessutom börjar de utveckla en tidsuppfattning. Under denna fas lär sig barnet att skilja ut sin förälder ur mängden samt att det alltid kan återvända hem när det är trött, sjukt, skrämt eller ledset. Som förälder måste man under denna period visa sig lugn och trygg inför barnet samt låta barnet utforska omgivningen men alltid välkomna barnet tillbaka när barnet behöver trygghet igen.¹¹ Under denna fas är det viktigt att föräldern inte skrämmer upp barnet om att omgivningen är farlig och skrämmande.

Bowlby hävdade att alla barn har en förmåga att lära sig bygga relationer med andra människor samt att känna tillit till omgivningen om barnet i tidig ålder får möjligheten att knyta an till sin förälder samt lära sig att bygga en trygg, stabil och pålitlig relation i förhållande till sin förälder. Den grundtrygghet som skapas hos ett litet barn genom dess förälder är avgörande för barnets förmåga att i framtiden knyta an till andra personer i omgivningen. Barnets självkänsla, tillit och förhållande till omgivningen i vuxen ålder är starkt beroende av om barnets första levnadsår var stabila och trygga eller inte.¹²

2.3 Separation

Studier av små barn har visat att de uppvisar starka reaktioner av att separeras från sina föräldrar under längre eller kortare perioder. Först reagerar de med att vara upprörda och arga, de letar efter sin förälder och är inte intresserade av att tröstas av någon annan eller distraheras av olika saker. Därefter inträder fasen då de har gett upp hoppet om att få återse sin förälder igen, barnet blir inåtvänt, passivt, uppgivet och hamnar i ett tillstånd som kan liknas med apati. När föräldern till sist återvänder till barnet reagerar barn på väldigt skilda sätt. En del barn klänger sig fast vid sin förälder för att minska risken för att bli lämnad igen, vissa barn väljer att helt eller delvis ignorera sin förälder och andra barn låtsas att föräldern inte existerar.¹³

Om barn är känsligare för separationer i en viss ålder än en annan är omdiskuterat, Bowlby ansåg dock att barn som under sina första levnadsår inte får möjligheten att lära sig att knyta an till personer får betydligt svårare att senare i livet utveckla anknytningsrelationer. Barn som däremot lär sig att knyta an och därefter förlorar sin anknytningsperson kan använda sin anknytningskunskap för att knyta an till någon annan.¹⁴

Efter andra världskrigets slut gjorde man studier i Storbritannien på barn som evakuerats till landsbygden, för att de skulle slippa uppleva bombningarna av London, och jämförde resultatet med studier av barn som vistats tillsammans med sina föräldrar i skyddsrum under de oroliga tiderna.

¹¹ Broberg, m.fl., sid. 162 ff.

¹² Fonagy, sid. 56.

¹³ Broberg, m.fl., sid. 171 ff.

¹⁴ Broberg, m.fl., sid. 184.

Resultatet visade att de barn som fått stanna kvar hos sina föräldrar mådde bättre än de barn som ”skyddats” från kriget, trots att de levde mitt i krigszonen. Detta visades extra tydligt på små barn. Ur Bowlbys anknytningsteoretiska perspektiv är detta ett bra exempel på att små barn mår sämre rent psykologiskt av att separeras från sina föräldrar än att utsättas för yttre faror. Studier av äldre barn som evakuerades, som hade blivit tonåringar innan de återförenades med sina föräldrar, visade å andra sidan att dessa barn hade svårt att acceptera återföreningen. De hade använt sina utvecklade anknytningsförmågor för att knyta an till sina fosterföräldrar och upplevde det som ännu en separation att återförenas med sina biologiska föräldrar.¹⁵

2.4 Pappans roll i anknytningsteorin

Forskningen som presenteras i denna uppsats fokuserar på barn till fångslade kvinnor och den framhåller att ett litet barn upplever det mer traumatiskt om modern fångslas än om fadern fångslas. Det här innebär att man i forskningen har utgått från att barn utvecklar starkare och viktigare anknytningsrelationer till sin mamma än sin pappa, och att det är vanligare att mödrarna är barnens primära omsorgsgivare än fäderna. Denna utgångspunkt är dock inte främmande då anknytningsteorin utvecklades under 1950-talet då idealet med en hemmafru och en familjeförsörjande fader rådde – kvinnan tog hand om hem och barn medan mannen försörjde familjen ekonomiskt.¹⁶

Statistiska siffror visar även att det är vanligt att ett barn fortsätter att leva tillsammans med sin mamma när pappa skall avtjäna ett frihetsberövande straff, men när mamman däremot fångslas är det betydligt vanligare att barnet placeras i ett fosterhem under moderns straffverkställighet.¹⁷ I teorin är det dock mer traumatiskt för ett litet barn att separeras från den förälder som de har starkast anknytning till – oavsett om det är mamma eller pappa.

Genom åren har anknytningsteorin fått utstå mycket hård kritik från flera håll av olika anledningar, men starkast är kritiken från feministerna. Den feministiska rörelsen anser att teorin har en för stark moderscentrering som endast resulterar i att man helt och hållet bortser från att även män kan fungera som omsorgspersoner och utveckla anknytningsrelationer till sina barn. Teorin har även kritiserats för att den väcker skuld känslor hos mammor som inte ägnar hela sitt liv förbehållslöst åt föräldraskapet – då de är bra mammor trots att de förvärvsarbetar.¹⁸

Kritiken får även näring av att det i praktiken är fler kvinnor än män som är den primära omsorgsgivaren till små barn, vilket man anser stärker bilden av att modern är viktigare än fadern för ett litet barns välbefinnande och

¹⁵ Freud & Burlingham, *War and children*, 1943, sid. 37 och 44.

¹⁶ Broberg, m.fl., sid. 205.

¹⁷ Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen, *Barn med frihetsberövade föräldrar*, 1998 sid. 26 f.

¹⁸ Broberg, m.fl., sid. 314 f.

välmaende. Man måste dock ha i åtanke att Bowlby starkt präglades av sin samtid när teorin växte fram och att teorin faktiskt har utvecklats under tidens gång. Idag visar forskning, inom anknytningsteorins område, att de kvalitéer som utmärker en bra mamma även återfinns som egenskaper hos pappor. Små barn som precis lärt sig att urskilja sig själv och skilja på personer och föremål i omgivningen riktar sina anknytningsbeteenden mot den person som finns tillgänglig oavsett personens kön – det är kvalitén på omvårdnaden som är avgörande, inte föräldrarnas könstillhörighet. Barnet reagerar på stimuli och respons, en person som är lyhörd för barnets signaler samt uppvisar en stabil och trygg relation i förhållande till barnet bygger upp barnets självkänsla och tillit, vare sig det är barnets mor, far eller en helt utomstående vårdare.¹⁹

Även idag är faderns betydelse för barnets utveckling högaktuell inom forskningen och politiken. Det är inte bara kvinnor som skall jämföras med männen i yrkeslivet utan jämställdheten i hemmet, mellan man och hustru, diskuteras flitigt. Spädbarn är inte längre beroende av sina mödrar för att överleva, då forskning och utveckling har gett oss en möjlighet att föda upp barn på mjölkersättning. I takt med forskningens framsteg förändras även samhällets attityder, givetvis skall även männen ges föräldradagar så de kan vara hemma med barnen. Även gemensam vårdnad, växelvis boende, rätt till ersättning för vård av sjukt barn m.m. är bara några exempel på förändrad attityd och lagstiftning med syftet att stärka anknytningsrelationen mellan barn och fadern.

2.5 Barn i anstalt

I dagsläget finns det inte många studier av hur barn påverkas av att spendera en del av sin uppväxt på en anstalt, forskningen inom detta område är fortfarande relativt begränsat. De studier som finns tyder dock på att de flesta barnen utvecklas normalt i anstaltsmiljön och inte skiljer sig markant från andra barn. Dock kan barnens motoriska utveckling försenas då de har begränsade ytor att röra sig på, alltid befinner sig inom låsta dörrar och möjligheterna till utevistelser är strikt kontrollerade. Bristen på stimulerande leksaker och aktiviteter, samt kontakt med andra människor leder även till att deras kognitiva utveckling hämmas. Barnets självständighetsutveckling kan också påverkas av att barnet spenderar all sin tid med sin mor på ett mycket begränsat utrymme.²⁰

2.5.1 Storbritannien

I Storbritannien finns det fyra anstalter som tar emot mödrar med barn, vid så kallade *mother and baby units*, mamma-barnavdelningar, som är speciellt anpassade efter barns behov. Här tillåts barn upp till 9 månaders ålder, och i vissa fall upp till 18 månaders ålder, att vistas med sin mamma medan hon

¹⁹ Broberg, m.fl., sid. 204-207.

²⁰ Jaffé m.fl., *Children imprisoned with their mothers: psychological implications*, 1997, sid. 402 ff.

avtjänar sitt fängelsestraff.²¹ Vid dessa avdelningar har Lisa Catan, en forskare och psykolog med inriktning på kriminellt beteende samt möjligheten att upprätthålla familjebanden under anstaltsvistelsen, studerat barnens utveckling.²² I slutet av 1980-talet genomförde Catan flera studier om hur barnens utveckling påverkas av deras vistelse i mamma-barnavdelningarna vid anstalterna. I studierna använde sig Catan av *Griffiths Mental Development Scales*, ett standardiserat utvecklingstest som används på barn för att testa deras sociala, logiska, kognitiva samt koordinatiska utveckling.²³

Hennes tester visade att barnen som levde inne på anstalten i stort sett utvecklades i samma takt som kontrollgruppen, som bestod av likvärdiga barn på ett dagis på utsidan av fängelset. Catan kunde inte se att barnens utveckling påverkades av fängelsemiljön då studien visade att barnen på anstalten, som helhet, höll sig inom de brittiska normerna för normalutveckling.²⁴ Däremot kunde man se en försening av den motoriska och kognitiva utvecklingen hos de barn som vistades i anstalten under en längre period än fyra månader – några månader efter frigivningen hade dock dessa barn kommit ikapp sina jämnåriga kamrater utvecklingsmässigt.²⁵

Catan ansåg att anstalternas fysiska miljö var förklaringen till barnens bristande motoriska utveckling. Inte vid någon anstalt fanns det tillräckligt med utrymme och utmaningar för ett litet barn som skall lära sig att krypa eller gå – något som varken personal eller mödrar heller uppmuntrade barnen till. Orsaken till barnens försenade kognitiva utveckling fann Catan i att anstalterna saknade pedagogiska leksaker för barnen. Det förekom varken sång- eller rörelselekar, de stimulerades inte till problemlösning eller utforskning av omvärlden och barnen fick inte möjlighet att leka med färg, vatten, lera m.m. Däremot fick barnen mycket omvårdnad, ömhet, tröst och social interaktion och de hade nära kontakter med flera andra människor.²⁶

Jämfört med kontrollgruppen fann Catan olikheter i hur barnen bemöttes av personalen. Vid mamma-barnavdelningarna arbetade sköterskor och vårdare utan utbildning i barns utvecklande men på dagis, hos kontrollgruppen, arbetade utbildad förskolepersonal som var bättre på att stimulera och uppmuntra barnen i deras lärande och utveckling. Därför ansåg Catan att det vid mamma-barnavdelningarna borde arbeta personer med kvalificerad utbildning riktad mot barn. Catan ansåg inte att det var skadligt för barnen att vistas på anstalterna men däremot borde anstalterna anpassas efter barnens behov och personalstyrkans utbildning förändras.²⁷

2.5.2 Spanien

I Spanien är det upp till den fängelsedömda modern om hon vill ta med sitt barn i anstalten under verkställigheten eller om hon vill att det skall

²¹ Caddle, *Age limits for babies in prison: some lessons from abroad*, 1998, No. 80 sid. 1.

²² Shaw, *Prisoners' children – What are the issues*, 1992, sid. iix.

²³ Catan, *Infants with mothers in prison*, 1988, sid. 14 f.

²⁴ Catan, sid. 16.

²⁵ Catan, sid. 17.

²⁶ Catan, sid. 17 f.

²⁷ Catan, sid. 25.

omhändertas av någon. Vid Spaniens slutna anstalter finns det några mamma-barnavdelningar som är avskilda från resten av fängelset, där barn tillåts att vistas upp till tre års ålder. Vid dessa enheter finns det daghem samt tillgång till barnhälsovård.²⁸ I slutet av fängelsestraffen erbjuds även kvinnorna möjligheten att flytta till öppna anstalter/särskilda boenden som är integrerade i det övriga samhället men fortfarande övervakade av fängelsepersonal. Detta är en form av utslussningsåtgärd, kvinnorna arbetar vanligtvis utanför anstalten och barnen ges möjligheten att gå på ett vanligt dagis.²⁹

I Spanien har det utförts studier vid olika anstalter där man har studerat hur barnen utvecklas i fängelsemiljön, om anstalterna är stimulerande samt kvalitén på den pedagogiska verksamheten på daghemmen vid anstalterna. Jesús M. Jimenez-Morago använde *Infant/Toddler Environment Rating Scale (ITERS)*, en metod som mäter olika variabler (tillgång till leksaker, miljöns utformning, intrycksvariation, föräldrarnas engagemang i barnets utveckling m.m.) och jämför dessa med den utvecklingsnivå som barnen uppvisar.³⁰

I stora drag visade hans undersökning att tillvaron i fängelserna inte är tillräckligt stimulerande för barnen, framförallt tillgången till leksaker och variationsintryck var riktigt dålig.³¹ Studien visade att det rådde stor skillnad på mamma-barnavdelningarna vid öppna och slutna anstalter, de öppna boendena erbjöd oftare en mer stimulerande miljö för barnet då det hade möjlighet att gå på ett daghem utanför anstalten, jämfört med de slutna anstalterna där varje dag följde ett visst mönster, på en begränsad yta. Jimenez-Morago kunde även se en viss skillnad i barnens utvecklingsnivå i fängelset jämfört med barn i allmänhet efter att de uppnått 18 månaders ålder. Dessutom drog han ett samband mellan bristande stimulans i fängelset med försenad utveckling hos barnen.³²

Jimenez-Morago slutsats är att kvalitén på de daghem som finns i anslutning till mamma-barnavdelningarna varierar stort över hela Spanien, och att det är kvalitén som påverkar barnets utveckling. Han anser att vissa anstalter behöver anpassa lokalerna efter barnens behov och den verksamhet som bedrivs där, samt att personalen vid anstalterna behöver bättre utbildning. Studien visar även att mödrar med goda föräldraegenskaper kan kompensera för den enformiga och begränsade tillvaron i fängelset på ett betydligt bättre sätt än vad mindre lämpliga mödrar klarar av. Men den bästa lösningen vore ändå att barnen ges möjlighet att gå på daghem utanför anstalten för att utöka deras möjligheter till sociala kontakter.³³

²⁸ Jiménez-Morago, *The quality of educational attention received by children living with their mothers in Spanish prisons*, 2005, Vol. 9, No 1, sid. 13.

²⁹ Jiménez-Morago, sid. 14.

³⁰ Jiménez-Morago, sid. 15 f.

³¹ Jiménez-Morago, sid. 17.

³² Jiménez Morago, sid. 16 ff.

³³ Jiménez Morago, sid. 18 f.

2.5.3 Amerika

I New York ges kvinnor vid mamma-barnavdelningar möjligheten att delta i program som syftar till att stärka deras föräldraförmågor. Gravida kvinnor får lära sig om hälsa och kost under graviditeten, om det ofödda barnets utveckling, om förlossning, amning m.m. Nyblivna mödrar undervisas i barnets utveckling, hur man kan stimulera barnet och de får delta i diskussionsgrupper som behandlar föräldraskap, självkänedom och egenutveckling.³⁴

Vid två fängelser med mamma-barnavdelningar studerade Katherine Gabel och Kathryn Girard mödrarna och lät de ge en bild av tillvaron i fängelset samt programverksamheten. Av deras intervjuer framkom att de allra flesta kvinnor var nöjda med tillvaron på avdelningarna, miljön på avdelningarna uppfattades som mer lättsam än vid vanliga anstalter. Kvinnorna var tacksamma för den hjälp och det stöd de fick av personalen och de andra intagna och nästintill alla kvinnor ansåg att programmet hade hjälpt dem att knyta an till sitt barn.³⁵ Över en tredjedel av de intervjuade kvinnorna ansåg att programmet hade gett dem kunskaper om barnets utveckling samt stärkt deras föräldraförmåga, vilket i sin tur stärkt deras förtroende.³⁶

Under intervjuerna framkom dessutom att kvinnorna ansåg att det var ont om utrymme i avdelningarna, både i bostadsrummen och på de allmänna ytorna – man var rädd för att ens barn skulle störa de andra, och man blev själv ofta störd av andras barn. Dessutom ansåg kvinnorna att det var svårt att skapa sina egna familjerutiner då man under anstaltsvistelsen ständigt var påpassad och blev tillsagd vad man fick och inte fick göra i den inrutade dagsrutinen.³⁷

³⁴ Gabel & Girard, *Long-term Care Nurseries in Prisons: A Descriptive Study*, 1995, sid. 238 ff.

³⁵ Gabel & Girard, sid. 241 ff.

³⁶ Gabel & Girard, sid. 248.

³⁷ Gabel & Girard, sid. 251 ff.

3 Barnets bästa

I alla beslut och åtgärder som rör barn och unga skall myndigheter och privata aktörer utgå från barnperspektivet enligt barnkonventionen. Nedan redogör jag kortfattat för barnkonventionen, beskriver grundligt de artiklar i konventionen som är mest centrala för barn till frihetsberövade föräldrar och förklarar begreppet barnperspektiv.

3.1 Barnkonventionen

Den 20 november 1989 antogs konventionen om barnets rättigheter (barnkonventionen) av Förenta Nationernas (FN) generalförsamling. Barnkonventionen är ett bindande, internationellt dokumentet som stadgar barnets mänskliga rättigheter enligt världssamfundets samlade syn. Konventionen anger vilka rättigheter barn i hela världen har – oberoende av religion, kultur, ekonomiska förutsättningar osv.³⁸

Barnkonventionen består av femtiofyra artiklar, varav fyra räknas som konventionens grundprinciper; artikel två om barnens rätt att inte diskrimineras, artikel tre om barnets bästa, artikel sex om barns rätt till liv, omvårdnad och utveckling samt artikel tolv om barns rätt att komma till tals. Dessa fyra artiklar sammanfattar konventionens budskap samt underlättar för tolkningen av den.³⁹ När det gäller barn till frihetsberövade föräldrar är det främst artikel tre, nio och tolv som är relevanta.⁴⁰

Sverige var ett av de första länderna att ratificera barnkonventionen, den 2 september 1990. Idag är samtliga stater i världen, med undantag för USA och Somalia, anslutna till konventionen.⁴¹ En ratificering av konventionen innebär i praktiken att dess grundprinciper skall följas, respekteras och prioriteras i arbetet med barn och unga på alla samhällets nivåer. I alla beslutsprocesser som rör barn och unga skall ett systematiskt och medvetet barnperspektiv iakttas, och man skall arbeta mot ett gemensamt mål enligt konventionen.⁴²

Samtliga nordiska länder hade redan innan barnkonventionen tillkom en omfattande barnrättslig lagstiftning, men ändå har alla länder valt att ratificera konventionen och införliva den i nationell rätt.⁴³ Att ett land har ratificerat konventionen innebär att de har bundit sig juridiskt till att leva upp till den men det saknas sanktionsmöjligheter om ett land bryter mot barnkonventionen. Visserligen är barnkonventionen en del av folkrätten, men det finns ingen internationell domstol som den är knuten till. Om ett

³⁸ Barnombudsmannen, *Barnets bästa – från vision till verklighet*, 2001, sid. 8.

³⁹ Melin, *Barnkonventionen i svensk rätt – principer & regler i urval*, 2004, sid. 10 f.

⁴⁰ Se nedan avsnitt 3.1.1

⁴¹ Barnombudsmannen, 2001, sid. 7.

⁴² Barnombudsmannen, 2001, sid. 8.

⁴³ Barnombudsmannen, 2001, sid. 11.

land bryter mot konventionen kan övriga länder endast uttrycka sitt missnöje, kritisera landet och försöka påverka landet att ändra uppfattning i rätt riktning.⁴⁴

Syftet med barnkonventionen är att man gradvis och långsiktigt vill förbättra barns villkor i samhället genom att förändra attityder, förhållningssätt och arbetssätt inom olika verksamheter och på alla nivåer i samhället. I detta arbete önskar man att konventionen skall vara ett verktyg som hjälper alla världens länder att förbättra barnens levnadsvillkor.⁴⁵

3.1.1 Barnets rättigheter

Grundtanken med barnkonventionen är att varje enskilt barn har rätt att få sina grundläggande rättigheter och behov tillgodosedda. De ska skyddas mot utnyttjande, övergrepp och diskriminering, därutöver har de rätt att delta och öva inflytande i alla beslut som rör dem samt rätt att säga sin mening och få den respekterad.⁴⁶ I första artikeln i barnkonventionen stadgas att alla människor under 18 år räknas som barn – såvida de inte blir myndiga tidigare enligt den lag som gäller för barnet.⁴⁷

3.1.1.1 Artikel 3.1 - Barnets bästa i främsta rummet

1. Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall barnets bästa komma i främsta rummet.

2. Konventionsstaterna åtar sig att tillförsäkra barnet sådant skydd och sådan omvårdnad som behövs för dess välfärd, med hänsyn tagen till de rättigheter och skyldigheter som tillkommer dess föräldrar, vårdnadshavare eller andra personer som har lagligt ansvar för barnet, och skall för detta ändamål vidta alla lämpliga lagstiftnings- och administrativa åtgärder.

3. Konventionsstaterna skall säkerställa att institutioner, tjänster och inrättningar som ansvarar för vård eller skydd av barn uppfyller av behöriga myndigheter fastställda normer, särskilt vad gäller säkerhet, hälsa, personalens antal, och lämplighet samt behörig tillsyn.

FN:s konvention om barnets rättigheter antagen av FN:s generalförsamling den 20 november 1989, Artikel 3.1.

Artikeln stadgar att barnets bästa alltid skall komma i främsta rummet vid åtgärder som rör barn, oavsett vem som vidtar dem. I artikeln framgår dock inte vad som avses med barnets bästa i en given situation, men man kan få ledning av de övriga artiklarna i konventionen. Redan innan barnkonventionens tillkomst hade flera länder olika barnskyddslagar, där barnens intressen borde beaktas men i och med barnkonventionen *skall* barnets bästa numera sättas i främsta rummet.⁴⁸

⁴⁴ Barnombudsmannen, *Barnets bästa*, 2005:06, sid. 6.

⁴⁵ Melin, sid. 9.

⁴⁶ Barnombudsmannen, 2005:06, sid. 6.

⁴⁷ Englundh, *Barnets bästa i främsta rummet – en pedagogisk utmaning?*, 2009, sid. 14 f.

⁴⁸ Englundh, sid. 49 f.

Artikeln samverkar med de övriga grundprinciperna i konventionen då man skall väga in faktorer som diskriminering, överlevnad och utveckling, samt ta reda på och hänsyn till barnets egen åsikt när barnets bästa skall avgöras. Barnets bästa skall alltid sättas i främsta rummet, men då en avvägning mot andra intressen och faktorer också skall göras är det inte säkert att barnets bästa alltid väger tyngst.⁴⁹

Barnets bästa är ett dynamiskt begrepp, vars betydelse skall avgöras för varje enskilt barn i en specifik situation. Enligt barnombudsmannen i Sverige kan barnets bästa endast tillgodoses om barnet själv ges en möjlighet att ge sin syn på det avgörande som skall fattas. I Sverige råder principen att det är barnets bästa som skall styra och inte föräldrarnas vilja och önskemål, det är barnet som har ett behov av och en rätt till sina föräldrar – inte tvärtom.⁵⁰

FN:s generalförsamling har valt att tillsätta *FN-kommittén för barnets rättigheter* som ett kontrollorgan, med uppgift att granska och övervaka efterlevnaden av barnkonventionen. Men som ovan påpekats kan inte kränkningar av barnens rättigheter leda till några sanktioner då konventionen inte är knuten till någon internationell domstol.⁵¹

Enligt FN-kommittén skall en prövning av barnets bästa ske i två etapper. Först skall man fråga sig vad som är bäst för barnet i den aktuella frågan, och därefter skall man bedöma hur tungt barnets bästa skall vägas i den aktuella frågan. Denna prövning skall ske i alla beslut som rör barn och unga, och både kort- och långsiktiga konsekvenser skall vägas in. Enligt FN-kommittén kan man på detta sätt avgöra vad som är bäst för ett enskilt barn i en given situation.⁵²

3.1.1.2 Artikel 9 - Rätten att inte skiljas från sina föräldrar

1. Konventionsstaterna skall säkerställa att ett barn inte skiljs från sina föräldrar mot deras vilja utom i de fall då behöriga myndigheter, som är underställda rättslig överprövning, i enlighet med tillämplig lag och tillämpliga förfaranden, finner att ett sådant åtskiljande är nödvändigt för barnets bästa. Ett sådant beslut kan vara nödvändigt i ett särskilt fall, t ex vid övergrepp mot eller vanvård av barnet från föräldrarnas sida eller då föräldrarna lever åtskilda och ett beslut måste fattas angående barnets vistelseort.

2. Vid förfaranden enligt punkt 1 i denna artikel skall alla berörda parter beredas möjlighet att delta i förfarandet och att lägga fram sina synpunkter.

3. Konventionsstaterna skall respektera rätten för det barn som är skilt från den ena av eller båda föräldrarna att regelbundet upprätthålla ett personligt förhållande till och direkt kontakt med båda föräldrarna, utom då detta strider mot barnets bästa.

⁴⁹ Englundh, sid. 49 f.

⁵⁰ Barnombudsmannen, 2005:06, sid. 7.

⁵¹ Englundh, sid. 53 f.

⁵² Englundh, sid. 70.

4. Då ett sådant åtskiljande är följden av åtgärder som en konventionsstat tagit initiativet till, t ex frihetsberövande, fängslande, utvisning, förvisning eller dödsfall (innefattande dödsfall oavsett orsak medan personen är frihetsberövad) gentemot den ena av eller båda föräldrarna eller barnet, skall den konventionsstaten på begäran ge föräldrarna, barnet eller om så är lämpligt, någon annan medlem av familjen de väsentliga upplysningarna om den/de frånvarande familjemedlemmarnas vistelseort, såvida inte lämmandet av upplysningarna skulle vara till skada för barnet. [...]

FN:s konvention om barnets rättigheter antagen av
FN:s generalförsamling den 20 november 1989, Artikel 9.

Vid tillämpning av artikel 9, barnens rätt att inte skiljas från sina föräldrar, skall den tolkas i ljuset av artikel 7.1 i barnkonventionen, som stadgar att alla barn har rätt att bli omvårdade av sina föräldrar. Alla barn har en rätt att leva tillsammans med sina föräldrar och bli omvårdade av dem, precis som alla föräldrar har en rätt att vara sina barns vårdnadshavare – så länge de inte missbrukar sina skyldigheter som föräldrar.

Det är alltid statens ansvar att se till att ett barn aldrig skiljs från sina föräldrar mot dess vilja. Dock görs det undantag från denna reglering när barnet utsätts för vanvård, misshandel eller övergrepp eftersom det då anses vara nödvändigt för barnets bästa att skilja dem från sina föräldrar. Ett barn kan även skiljas från sin ena förälder då föräldrarna lever åtskilda och det inte finns någon möjlighet för barnet att bo växelvis hos mamma respektive pappa.⁵³ Innan ett barn skiljs från sina föräldrar skall barnet alltid få komma till tals, även små barn som inte lärt sig prata än besitter denna rättighet då deras önskemål kan ta sig annan form. Ett barn får absolut inte skiljas från sin förälder av någon annan än behörig myndighet i landet, och beslutet att skilja förälder och barn åt skall alltid kunna prövas rättsligt.⁵⁴

Artikeln stadgar dessutom att staterna är skyldiga att respektera barnets rätt att upprätthålla ett regelbundet förhållande till och en direkt kontakt med båda sina föräldrar när de lever åtskilda. Detta är en absolut rättighet som alltid skall respekteras – förutom när det anses strida mot barnets bästa.⁵⁵

För barn som lever åtskilda från sina föräldrar då en förälder avtjänar ett frihetsberövande straff innebär detta att barnet har rätt att hälsa på sin förälder i fängelset – en anstalt får aldrig förbjuda barnbesök, utom då det kan anses vara i strid med vad som är bäst för barnet. När man kommer i kontakt med barn till frihetsberövade föräldrar är det viktigt att komma ihåg att en förälder som begår brott inte automatiskt diskvalificeras som förälder och därmed anses som olämplig att vårda sitt barn, brottet i sig kan aldrig avgöra föräldrarnas omsorgsförmåga av sitt barn.⁵⁶ Barnets rätt till en meningsfull relation med sin förälder upphör inte i och med att den ena föräldern hamnar i fängelse.

⁵³ SOU 1997:116, *Barnets bästa i främsta rummet*, sid. 230.

⁵⁴ SOU 1997:116, sid. 230.

⁵⁵ SOU 1997:116, sid. 231.

⁵⁶ Ek & Holm, *Barnets rätt till båda föräldrarna*, Rädda Barnen, 1998 sid. 65.

3.1.1.3 Artikel 12 - Barnets rätt att komma till tals

1. Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad.

2. För detta ändamål skall barnet särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller ett lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet.

FN:s konvention om barnets rättigheter antagen av FN:s generalförsamling den 20 november 1989, Artikel 12.

Barnkonventionens utgångspunkt är att alla barn skall ses som egna individer med egna åsikter och känslor. Artikel 12 i konventionen stadgar att alla barn som kan bilda egna åsikter skall få möjlighet att uttrycka dessa i alla beslut och åtgärder som rör barnet. Artikeln saknar en nedre åldersgräns för när barn kan anses börja skapa sig egna åsikter, vilket innebär att alla i princip kan skapa egna åsikter och uttrycka dessa – på varierande sätt.⁵⁷

Barnkonventionen stadgar att alla barn skall få uttrycka sin åsikt, men att det är barnets individuella mognad som avgör vilken betydelse barnets åsikt skall få i utgången av avgörandet om barnets framtid. Konventionen tillåter inte att olika stater inför en åldersgräns för när barn skall ha rätt att komma till tals i sin nationella lagstiftning – barnkonventionen skall gälla lika för alla barn i hela världen, oavsett nationell lagstiftning.⁵⁸

Det finns inget krav i artikeln att barnet skall kunna uttrycka sig i tal eller skrift, även mycket små barn kan bilda åsikter och uttrycka dessa – om än på något varierande sätt. Ett litet barn kan inte sätta ord på sina känslor och förklara varför han/hon är ledset, upprört, argt m.m. Ett litet barn kan inte uttrycka saknaden av sin förälder i ord, men det kan visa sig i andra former och därför måste vuxna utarbeta olika metoder så de kan lyssna på och förstå små barns signaler som uttrycker deras åsikter utan att de presenteras muntligt. Barnets rätt att komma till tals är absolut, oavsett barnets ålder, mognad och fysiska möjlighet att prata. Barnet skall alltid höras, även i de fall då det inte anses vara betydande för utgången i ärendet.⁵⁹

3.2 Barnperspektivet

Barnkonventionen uttrycker världssamfundets kollektiva syn på barn och unga; att barn är individer med egna rättigheter som alltid skall respekteras, utan att de ska riskera att bli diskriminerade. Alla stater som har ratificerat barnkonventionen är skyldiga att arbeta utifrån detta förhållningssätt, som brukar kallas barnperspektivet, och låta detta genomsyra alla beslut som rör barn och unga.⁶⁰

⁵⁷ Barnombudsmannen, 2005:06, sid. 8.

⁵⁸ Barnombudsmannen, 2005:06, sid. 8.

⁵⁹ Barnombudsmannen, 2005:06, sid. 9 f.

⁶⁰ SOU 1997:116, sid. 137 f.

Utgångspunkten i barnperspektivet är respekten för barnets fulla människovärde och integritet – principen om barnets bästa, rätten till liv och utveckling samt rätten att komma till tals skall alltid respekteras. Alla människor i världen, stora som små, har ett lika värde och skall behandlas som de individer de är.⁶¹

Begreppet perspektiv betyder synvinkel och innebär att man vid åtgärder som rör barn skall se de olika beslutsalternativen ur barnets synvinkel. Att arbeta med ett barnperspektiv innebär att man analyserar vilka följder beslut och åtgärder kan få för ett enskilt barn eller barn och unga som grupp. Det avgörande skall vara hur barn och unga upplever och uppfattar sin situation och kommande förändringar – inte vad vuxna anser vara bäst för barnet.⁶²

Man måste låta barnen komma till tals och få öva inflytande på beslut och åtgärder som berör dem, då det är barnet som är expert på sin egen situation. När man arbetar utifrån ett barnperspektiv måste man försöka förstå barnets situation och respektera att barn i olika åldrar har vitt skilda uppfattningar om vad som är bäst för dem. Genom att sätta barnet i fokus och med empati, inlevelse och förmåga kan vuxna identifiera sig med barnens situation men ändå fatta rationella och förnuftiga beslut om barnets framtid. Det gäller att kombinera vuxnas erfarenheter och kunskaper med barnets önskemål, för i slutändan är det trots allt någon vuxen som står till svars för de beslut som fattas om ett barns framtid.⁶³

I och med att länder runt om i världen ratificerar barnkonventionen förbinder de sig att låta barnkonventionens intentioner prägla allt beslutsfattande och alla offentliga verksamheter som rör barn och unga inom landet. Konventionen stadgar att barnperspektivet alltid måste respekteras och beaktas på alla områden som det kan anses vara relevant och målet är att barnkonventionen och dess intentioner skall beaktas i *alla* beslut som rör barn och unga. Barnperspektivet skall alltså beaktas både inom familjen och i skolan, kommunen och regeringen.⁶⁴

3.2.1 Ratificering i de nordiska länderna

Att ett land ratificerar konventionen innebär att den blir folkrättsligt bindande gentemot andra stater som också har ratificerat den, och därmed förpliktigar sig staterna att vidta alla lämpliga åtgärder för att införliva konventionens rättigheter i den nationella lagstiftningen.⁶⁵

I konventionen ställs det dock inga krav på hur länderna skall införliva konventionen, utan det är upp till respektive land att vidta lämpliga lagstiftningsåtgärder. Det här innebär att vissa länder väljer inkorporering och andra länder väljer transformering. Inkorporering innebär att man i den nationella lagstiftningen föreskriver att bestämmelserna i barnkonventionen

⁶¹ SOU 1997:116, sid. 137 f.

⁶² Riksrevisionen, *Barnkonventionen i praktiken*, 2004:30, sid. 38.

⁶³ Melin, sid. 13 f.

⁶⁴ Riksrevisionen, sid. 18 f.

⁶⁵ SOU 1997:116, sid. 75-76.

skall gälla så som lag i landet. Därmed blir konventionstexten, på dess originalspråk, gällande i landet, även om en översättning av konventionen vanligtvis sker. Transformerings å andra sidan innebär att landet först undersöker i vad mån konventionens bestämmelser överensstämmer med den nationella rätten. Om konventionen kan anses ha motsvarighet i den nationella rätten krävs inget ytterligare arbete, det räcker att konstatera att så är fallet. Saknar den nationella rätten däremot motsvarighet till konventionens bestämmelser, eller innehåller regler som strider mot konventionen, måste den nationella lagtexten omarbetas (transformeras) så att den stämmer överens med konventionstexten.⁶⁶

3.2.1.1 Sverige

Efter ratificeringen av barnkonventionen har Sverige arbetat med att förverkliga barnets rättigheter i Sverige, vilket huvudsakligen skett inom ramen för barnpolitiken. Målet med barnpolitiken är att barn och unga skall respekteras, ges möjlighet till utveckling och trygghet samt delaktighet och inflytande. För att detta ska bli verkligt är det regeringens uppgift att se till att barnkonventionen och dess intentioner beaktas i alla politiska beslut och alla samhällsverksamheter som rör barn och unga.⁶⁷

Redan innan Sverige ratificerade barnkonventionen hade vi en omfattande barnrättslig lagstiftning och därför bedömdes det inte lämpligt att inkorporera konventionen i svensk lag. En inkorporering hade inneburit att konventionens bestämmelser hade gällt direkt, i ordagrann lydelse på originalspråket, och domstolarna hade varit skyldiga att tillämpa artiklarna i konventionen som svensk lag.⁶⁸ I Sverige har man istället valt att införliva barnkonventionen i svensk rätt genom transformering, dvs. att konventionen successivt arbetas in i den svenska lagstiftningen genom att lagtexten skrivs om och anpassas till konventionens bestämmelser.⁶⁹

3.2.1.2 Norge

Även Norge hade en omfattande barnrättslig lagstiftning redan innan de ratificerade konventionen. Norge har inte ansett det nödvändigt att inkorporera konventionen i norsk rätt då den inte har en sådan särställning jämfört med den nationella rätten. Däremot har Høyesterett (Rt 1984 s. 1175) fastslagit att norsk rätt, såvitt är möjligt, skall tolkas i samklang med Norges konventionsförpliktelser, vad detta innebär i praktiken lämnas dock osagt. Därmed råder det en oenighet i Norge om förvaltningar och andra rättstillämpare, bortsett från domstolarna, är skyldiga att följa detta förhållningssätt.⁷⁰

3.2.1.3 Danmark

När Danmark ratificerade barnkonventionen konstaterades det att den danska lagen stämmer överens med åtagandena i konventionen, därför har

⁶⁶ SOU 1997:116, sid. 79.

⁶⁷ Riksrevisionen, sid.15.

⁶⁸ Melin, sid. 11.

⁶⁹ Barnombudsmannen, 2001, sid. 11.

⁷⁰ SOU 1997:116, sid. 85 f.

konventionen varken inkorporerats i dansk rätt så som lag eller några andra särskilda lagstiftningsåtgärder vidtagits. Dock kan barnkonventionen i viss utsträckning åberopas som rättskälla i Danmark.⁷¹

3.2.1.4 Finland

Finland har valt att inkorporera barnkonventionen i den finska lagstiftningen genom lag och därmed har barnkonventionen ställning som lag i Finland. Konventioner som Finland ratificerar men inte införlivar i den finska rättsordningen, genom lag eller förordning, binder endast landet internationellt och får ingen betydelse för medborgarna. Även i Finland konstaterades att den nationella lagstiftningen väl motsvarade förpliktelserna i konventionen. Vid tolkning av den nationella lagen skall myndigheter och domstolar alltid använda sig av en barnrättsvänlig tolkning utifrån konventionens stadganden.⁷²

⁷¹ SOU 1997:116, sid. 83.

⁷² SOU 1997:116, sid. 84.

4 Sverige

I detta kapitel kommer jag att beskriva hur barn till frihetsberövade föräldrar behandlas i Sverige. Först och främst redogör jag för aktuell lagstiftning, förarbeten, kriminalvårdens arbete och forskning på området. Dessutom presenterar jag två intervjuer jag har genomfört. En intervju med en anställd inom kriminalvårdsmyndigheten och en intervju med en mamma som sitter med sin sju månaders bebis på en anstalt för tillfället.

4.1 Lagstiftning

41 § Medför kvinna spädbarn vid intagningen eller föder hon därefter barn, kan tillstånd ges henne att ha barnet hos sig.

Lag (1974:203) om kriminalvård i anstalt.

Huvudprincipen i Sverige är att barn inte bör vistas i fängelsemiljö, men som paragrafen ovan lyder finns det ett undantag till detta.⁷³ Bestämmelsen skall tillämpas restriktivt, endast då barnet mår riktigt psykiskt dåligt av att skiljas från sin mamma samt då det saknas alternativa, bättre lösningar skall mamman tillåtas att ta med sitt barn till anstalten.⁷⁴

Enligt svensk praxis och i likhet med medicinska termer avses med spädbarn, barn upp till tolv månaders ålder. Sträcker sig mammans strafftid över barnets ettårsdag väljer man vanligtvis att skilja barnet från mamman innan barnet har hunnit bli ett år gammalt.⁷⁵ När mamman skall frigges kort efter barnets ettårsdag eller vid andra särskilda omständigheter kan dock mamman få tillstånd att behålla barnet även efter att det fyllt ett år.

I dagsläget är lagen utformad till förmån för kvinnor, och motsvarande möjlighet för fäder att medföra sitt barn i anstalten under verkställighetstiden saknas. Kriminalvården har än så länge inte ansett att de kan ordna en trygg och säker miljö för barnet på mansavdelningarna – även om de har förståelse för barnets behov av att knyta an till sin pappa.⁷⁶

4.2 Förarbeten

När bestämmelsen infördes på 1930-talet motiverades regleringen främst av biologiska aspekter – då barnet var beroende av sin mamma under de första månaderna för att få i sig föda och överleva. Med tiden har dock de kriminalpolitiska skälen för regleringen varierat och idag väger

⁷³ Motsvarande reglering finns även i *Lag (1976:371) om behandling av häktade och anhållna m.fl. § 14.*

⁷⁴ Sunneborn, *Barn i fängelse*, 1984, sid. 1.

⁷⁵ Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen, sid. 31 ff.

⁷⁶ Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen, sid. 36.

anknytningsteorin tungt vid beslut att placera barn i anstalt tillsammans med sin mamma.⁷⁷

När *lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt* infördes på 1970-talet var målet att anstaltsvården redan från första dagen skulle inriktas på konkreta åtgärder som skulle förbereda den intagne för tillvaron utanför anstalten igen - så länge det kunde ske utan att man riskerade att intresset för samhällsskyddet blev eftersatt.⁷⁸ Man ansåg att det var rimligt att övergången från anstaltsvård till frivård kunde ske smidigare och snabbare. I anledning av detta ansåg man att det var viktigt att bestämmelsen om mödrars möjligheter att medföra sitt barn i anstalten under straffverkställigheten behölls i lagen – dels för barnets bästa men även för att öka moderns möjligheter att ta ansvar för sitt barn efter frigivningen.⁷⁹

I propositionen poängteras att tillstånd att medföra sitt barn i anstalten kan ges för en viss tid eller tills vidare, beroende på yttre omständigheter. Dessutom kan tillståndet återkallas när omständigheter talar för att vistelsen i anstalten inte längre är till barnets bästa – även om detta inte uttrycks specifikt i lagen.⁸⁰ Vid införandet av den nya kriminalvårdslagen ansåg man att det inte längre fanns ett behov av att det i lagen uttrycktes hur bedömningen skulle ske och beslutet av barnets vistelse fattas, och därför strök man denna del av lagtexten. Däremot vidhåller man i propositionen att samma procedur kring förfarandet fortfarande gäller, dvs. att ett beslut i en sådan här fråga alltid skall föregås av yttrande från vederbörande barnavårdsnämnd (numera socialtjänsten), lämpligen i kvinnans hemkommun.⁸¹

4.3 Föreskrifter

När en mamma placeras på en anstalt är det socialtjänstens ansvar att utreda vad som är bäst för barnet – att leva tillsammans med sin mamma på anstalten eller att placeras hos en anhörig eller i ett fosterhem. Ett barn kan inte placeras hos sin mamma på en anstalt utan att socialtjänsten först konstaterat att det är för barnets bästa, att modern har tillräcklig omsorgsförmåga för att vårda barnet på anstalten och det inte finns någon annan bättre lösning av barnets situation.⁸² Vid bedömningen av moderns omsorgsförmåga tittar socialtjänsten på både moderns fysiska förmåga att ta hand om sitt lilla barn samt den känslomässiga förmågan att knyta an till barnet.⁸³

Vad som är bäst för ett barn är högst individuellt, och många gånger handlar det om en svår avvägning när man avgör om ett barn får medföras till en

⁷⁷ SOU 2005:54, del, sid. 133.

⁷⁸ Prop. 1974:20, *Lagstiftning om kriminalvård i anstalt m.m.*, sid. 1 f.

⁷⁹ Prop. 1974:20 sid. 53.

⁸⁰ Prop. 1974:20 sid. 230.

⁸¹ Prop. 1974:20 sid. 154.

⁸² Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen, sid. 33.

⁸³ Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen, sid. 30.

anstalt eller ej. Det är viktigt att komma ihåg att det alltid är barnets bästa som skall vara avgörande vid beslut och inte moderns vilja, och dessa intressen stämmer inte överens alla gånger. Det är inte säkert att miljön vid ett häkte eller en anstalt är den bästa vistelseplatsen för ett barn – även om dess förälder vistas där.⁸⁴ Vid beslut om vad som är bäst för ett barn kan kriminalvården lämna synpunkter angående anstaltsmiljön, både vad det gäller lokalerna och de andra intagna på anstalten, men bedömningen av barnets bästa görs alltid av socialtjänsten.⁸⁵

I kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd påpekas att det är anstaltens ansvar att se till att barnet och modern vistas under, för barnet, så gynnsamma förhållanden som är möjligt utifrån säkerhetssynpunkt. I föreskrifterna påtalas även att modern skall förses med nödvändig utrustning och få sådana bostad- och arbetsförhållanden som behövs för att hon skall kunna vårda sitt barn på ett tillfredsställande sätt. Det stadgas även att normala spädbarnskontroller och annan hälso-/sjukvård av barnet skall skötas av den allmänna sjukvården – utanför anstalten. När ett omhändertagande är oundvikligt (exempelvis vid lång straffverkställighet) och barnet måste separeras från sin mor är det anstaltens uppgift att försäkra alla parter om att separationen blir så skonsam som möjligt.⁸⁶

4.4 Kriminalvårdens arbete

Situationen för de barn vars mamma eller pappa sitter i anstalt är svår, oavsett barnets ålder och kriminalvården arbetar hårt för att hjälpa dessa utsatta barn på olika sätt. Även barnkonventionen ställer krav på den svenska kriminalvårdens arbete med barn till intagna.⁸⁷ Med jämna mellanrum utför kriminalvården undersökningar av hur barnperspektivet beaktas inom deras verksamhet och lämnar rapporter till FN:s barnkommitté, samt tar till sig kritik i försök att förbättra deras verksamhet.

I kriminalvårdens föreskrifter stadgas sedan 2003 att vid inskrivningen i anstalten skall den intagne tillfrågas om denne har barn och om så är fallet om den intagne har vårdnaden om barnet.⁸⁸ Utifrån detta kan man vid upprättandet av en verkställighetsplan ta hänsyn till den intagnes familjeförhållanden, samt utgå från barnperspektivet vid placeringen av den intagne. Barnets behov av kontakt med sin förälder skall i möjligaste mån tillgodoses.⁸⁹

De senaste åren har en positiv utveckling vid flera av landets kriminalvårdsanstalter skett. Många anstalter har skapat barnvänliga

⁸⁴ SOU 2006:17, *Ny häkteslag*, sid. 84.

⁸⁵ Intervju med Eva-Karin Eriksson, barnansvarig på Kriminalvården, Region Syd.

⁸⁶ KVFS 2009:4, *Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för verkställighet i anstalt*, 1 kap. 9 § och KVFS 2007:1, *Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för behandling i häkte*, 1 kap. 12 §.

⁸⁷ JuU 2008/09:RFR9, *Uppföljning av kvinnor intagna i kriminalvårdsanstalt*, sid.117-118.

⁸⁸ KVFS 2009:4, 1 kap. 5 §.

⁸⁹ JuU 2008/09:RFR9, sid. 119.

besöksutrymmen där föräldrarna kan umgås med sina barn, besökslägenheter har inrättats där det finns möjlighet för familjen att bo över en natt, besökstiderna för barn har gjorts mer flexibla, telefontiderna mellan förälder och barn har utökats samt permissioner för den intagne vid särskilda tillfällen (exempelvis skolavslutningar och födelsedagar) beviljas i större utsträckning.⁹⁰

2005 infördes barnombud vid samtliga anstalter, häkten och frivårdsenheter i Sverige. Deras uppgift är att övervaka hur samt verka för att barnperspektivet och barnens rättigheter beaktas vid anstalterna, häktena och frivårdsenheterna. Dessutom skall de informera sina kollegor om barnperspektivets innebörd samt hur man kan anpassa verksamheten med intagna och deras barn efter barnkonventionens bestämmelser. Barnombuden träffas två gånger per år för fortutbildning och för att byta erfarenheter med varandra.⁹¹

Det finns inga särskilda anstalter för mammor och barn i Sverige, utan istället är samtliga kvinnoanstalter anpassade och utrustade för att de intagna skall kunna ha ett litet barn boende hos sig. Dock öppnades 2008 Ringsjön, en filial till anstalten i Ystad, som skall vara särskilt lämplig för kvinnor med barn då den är uppförd och utvecklad med beaktande av barnperspektivet och barnkonventionens bestämmelser.⁹²

Sedan 2008 har även Malmö stadsbibliotek bedrivit projektet ”Godnattsagor inifrån” i samarbete med Fosieanstalten i Malmö. Projektet går ut på att ge föräldrar som sitter i fängelse en möjlighet att tala in godnattsagor på cd till sina barn. Målet med projektet är att stärka relationen mellan barn och förälder och minska de negativa effekterna som kan uppstå i och med fängelsevistelsen – och projektet har gett väldigt positiva resultat. Idén kommer från England där det sedan länge är en väletablerad möjlighet för föräldrarna. Under 2009 utvidgades projektet även till anstalterna Kirseberg och Tygelsjö, och målet under 2010 är att sprida det regionalt i hela landet.⁹³

4.5 Forskning

Svensk forskning kring hur barn påverkas av att leva på en anstalt är relativt begränsad. Studier som kriminalvården genomfört visar dock att barn som lever på anstalter utvecklas normalt – dock något långsammare än jämnåriga barn som inte vistas på anstalter.⁹⁴

De begränsade utrymmena som barnen har att röra sig på försenar deras motoriska färdigheter. De rör sig inte lika stabilt och snabbt som jämnåriga

⁹⁰ JuU 2008/09:RFR9, sid. 119 ff.

⁹¹ Intervju med Eva-Karin Eriksson, barnansvarig på Kriminalvården, Region Syd.

⁹² JuU 2008/09:RFR9, sid. 123.

⁹³ Kriminalvården, < <http://www.kriminalvarden.se/sv/Medier/Nyheter/Sagor-ger-goda-resultat-i-verkligheten/> >

⁹⁴ Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen, sid. 28.

barn, och väntar vid dörrar på att någon skall öppna den för dem – utan att kontrollera om dörren verkligen är låst. Barnens kognitiva utveckling (språkkunskaper och logiskt tänkande) begränsas av bristen på stimulerande och utvecklande leksaker. Men studierna visar även att barnen snabbt kommer ifatt jämnåriga kamrater, både motoriskt och kognitivt, när de väl har lämnat anstalten och i längden finns det ingenting som tyder på att de skulle skadas av anstaltsvistelsen.⁹⁵

Anknytningen mellan barn och mamma samt möjligheten att motverka en skadlig och traumatisk separation är två anledningar till att man låter små barn leva på anstalter tillsammans med sina mödrar. Målet kan dock motverkas av det faktum att barnet och modern spenderar all tid tillsammans på en mycket begränsad yta. De får aldrig chans att vila från varandra, och därför finns det en risk att barnet blir beroende av sin mammas sällskap och får svårt att utveckla nära relationer till andra personer. De här faktorerna riskerar att påverka barnets självständighetsutveckling negativt samt medföra att separationen från mamma blir betydligt mer traumatisk och smärtsam än om separationen hade skett redan när mamman placerades på anstalten.⁹⁶

Undersökningar vid de fem anstalter som tar emot mödrar med barn i Sverige har även visat att andra mödrar på anstalten kan bli avundsjuka på barnet då det river upp minnen av separationen från deras egna barn. Förlusten av sina egna barn försöker dessa mödrar att kompensera genom att visa ett överdrivet intresse i barnet på anstalten som på så sätt riskerar att bli en ”nalle” som går från knä till knä. Intresset i barnet från övriga intagna kvinnor riskerar att förstöra anknytningsrelationen mellan barnet och dess mamma.⁹⁷

4.6 En ny fängelse- och häkteslagstiftning

Tillstånd att ha spädbarn hos sig

2 kap. 5 § En intagen får medges att ha sitt spädbarn hos sig, om det kan anses vara till barnets bästa.

Förslag till fängelselag, Prop. 2009/10:135.

Den 11 mars 2010 överlämnade regeringen en proposition om en ny fängelse- och häkteslag till riksdagen. I stora drag innebär förslaget endast en språklig och systematisk modernisering av lagstiftningen, men syftet är även att minska risken för återfall i brott genom att verkställigheten i anstalt anpassas till den intagnes individuella förutsättningar och behov. Dessutom önskar man att den nya häkteslagen så långt som möjligt skall utformas med fängelselagen som förebild. De nya lagstiftningarna föreslås träda i kraft den 1 april 2011.⁹⁸

⁹⁵ Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen, sid. 33 f.

⁹⁶ JuU 2008/09:RFR9, sid. 123 f.

⁹⁷ Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen, sid. 23.

⁹⁸ Prop. 2009/10:135, *En ny fängelse- och häkteslagstiftning*, sid. 1.

Bestämmelsen om möjligheten att medföra spädbarn i anstalt under straffverkställigheten föreslår man överförs från lagen om kriminalvård i anstalt till den nya fängelselagen. Det föreslås dessutom en viss modifikation av paragrafen så att den blir könsneutral, dvs. att det i framtiden skall vara möjligt för både kvinnor och män att ha sitt spädbarn hos sig i anstalten under straffverkställigheten. Målet med den nya bestämmelsen är dessutom att lagen skall bli mer flexibel, med termen *spädbarn* avses numera barnets första levnadsår. I och med detta påtalas det i propositionen att det kan bli aktuellt att äldre barn vistas i anstalt om särskilda omständigheter talar för det. Dessutom förtydligar man i paragrafen att ett tillstånd att medföra sitt barn endast lämnas under förutsättning att det är till barnets bästa.⁹⁹

Genom samråd med socialtjänsten, innan en intagen medges att ha sitt spädbarn hos sig, skall kriminalvården bedöma vad som är till barnets bästa i ett enskilt fall. Ett medgivande till en förälder att ha barnet hos sig kan t.ex. vara förenligt med barnets bästa när den intagnes återstående strafftid är kort, utvisning av den intagne är nära förestående eller då det inte finns någon annan lämplig alternativ placering av barnet. En intagen som ges tillstånd att ha sitt barn hos sig i anstalten skall få tillgång till nödvändig utrustning samt ges möjlighet till sysselsättning som möjliggör vård av barnet.¹⁰⁰

Vid tidigare lagförslagsutredningar har kriminalvårdens stående yttrande varit att lagen borde göras könsneutral samt åldersfri – utan att de fått gehör för sina åsikter. Kriminalvården har påtalat vikten av att en oberoende och fri bedömning kan ske i samtliga enskilda fall. De har länge ansett att det vore rimligt att även fäder ges möjligheten att medföra sitt barn i anstalt samt att även äldre barn kan må bättre på en anstalt än att separeras från sin förälder.¹⁰¹

Under intervjun med Eva-Karin Eriksson, barnansvarig på Kriminalvården Region Syd, framkom att kriminalvården ställer sig positiv till barns möjlighet att vistas med sin mamma i anstalten – under förutsättning att det är för barnets bästa. Eva-Karin poängterade att en fängelsemiljö i sig aldrig är bra för ett barn, men att det givetvis finns anstalter som är bättre rustade för mödrar och deras barn än andra anstalter. Öppna anstalter ger både en bättre fysisk omgivningsmiljö, med natur och lekpark samt en psykosocialt bättre inomhusmiljö då de andra intagna inte är lika tungt kriminella som vid slutna anstalter.¹⁰²

Sett utifrån barnkonventionen ställer sig Eva-Karin positiv till lagförslaget om en ny fängelselag. I och med att åldersgränsen ”släpps fri” blir lagen mer flexibel och öppnar upp för större möjligheter att bedöma varje enskilt barn för sig. Hon är dessutom positiv till att barn i framtiden även kan komma att

⁹⁹ Prop. 2009/10:135, sid. 127.

¹⁰⁰ Prop. 2009/10:135, sid. 127.

¹⁰¹ SOU 2005:54, sid. 331.

¹⁰² Intervju med Eva-Karin Eriksson, barnansvarig på Kriminalvården, Region Syd.

få vistas på anstalter tillsammans med sina fäder, dels för att barnkonventionen stadgar att barnen har rätt till båda sina föräldrar och dels för att även fäder betyder oerhört mycket för små barn. Om lagförslaget går igenom kommer kriminalvården direkt förbereda sig på att ta emot pappor med barn för att vara redo den dag då socialtjänsten bedömer att det är till barnets bästa att leva tillsammans med sin pappa i anstalt. Dock kan hon inte säga hur detta skulle lösas rent praktiskt än, men det skulle inte förvåna henne om man skulle placera män och kvinnor med barn på samma anstalter.¹⁰³

4.7 Att vara frihetsberövad förälder

När en förälder frihetsberövas är det varken lätt för barnet eller föräldern. Barnet har ofta svårt att hantera situationen och förstå innebörden av vad som skett. Men även för föräldrarna är det en svår situation att frihetsberövas, man separeras vanligtvis från sitt barn och ibland kan det vara svårt att upprätthålla kontakten med sitt barn. Det är vanligt att föräldrarna känner att de glider ifrån barnen när de inte får vara barnens dagliga vårdnadshavare. Man måste dock hålla i minnet att även kriminella kan vara väldigt bra föräldrar i övrigt och att de måste ges en möjlighet att visa att de fortfarande bryr sig om sina barn.¹⁰⁴

Jag fick möjligheten att intervjuva en mamma som för tillfället är intagen på en av Sveriges kvinnoanstalter tillsammans med sitt lilla barn. Lena¹⁰⁵ är gift och har två barn, ett på sex år och en liten bebis på sju månader som hon fått möjligheten att ha hos sig sedan hon blev anhållen. Lena dömdes till tre års fängelse för grovt bedrägeri.

Lena kände sen tidigare inte till möjligheten att ha sitt barn med sig under straffgenomföringen, men blev informerad om detta i samband med att hon anhölls. Därefter har hon haft sitt barn hos sig i häktet och på anstalten. Från kriminalvården får hon hjälp med blöjor, mat, leksaker, vagn och säng men någon hjälp att passa sitt barn får hon inte. Barnets ansvar är helt och hållet hennes och hon tar hand om sin son tjugofyra timmar om dygnet under alla sju dagar i veckan. Lena anser dock att det fungerar väldigt bra, anstalten är barnanpassad med leksaker, barnvänliga utrymmen samt en liten lekpark på gården. Varje dag får de möjlighet att vistas ute under en timme men de har även tillgång till en stor balkong.

Lena tycker att hon har behandlats bra av kriminalvårdens tjänstemän men också av andra personer i hennes omgivning. Det verkar råda en allmän och positiv uppfattning om att möjligheten att medföra ett barn till anstalten är bra så länge det är för barnets bästa.

¹⁰³ Intervju med Eva-Karin Eriksson, barnansvarig på Kriminalvården, Region Syd.

¹⁰⁴ Ek & Holm, sid. 65.

¹⁰⁵ Lena heter egentligen något helt annat.

Lena är tacksam för att hon fått möjlighet att ha sin son hos sig i anstalten. Hon känner att det är skönt att få vara en del av hans vardag så länge det går, men redan nu har hon planerat inför den separation som är oundviklig. När hennes son närmar sig sin ett års dag kommer han att få bo tillsammans med hennes föräldrar samt sonens pappa. Fram till dess ska hon njuta av sin sons sällskap. Sammanfattningsvis kan man säga att Lena är väldigt nöjd med sin situation och hon är glad för att hon har getts denna möjlighet. Hon tror själv att denna lösning är bra både för henne själv och för hennes son, och hon hoppas att de ska hinna bygga upp en relation som de kan arbeta vidare på när hon frigges.

5 Norge

I Norge tillåter man inte att barn vistas på anstalter tillsammans med sina föräldrar, utan man anser att barnets bästa kan tillgodoses på andra sätt. I detta kapitel kommer jag därför presentera den aktuella lagstiftningen i Norge samt deras alternativa lösningar för att uppfylla barnkonventionens stadganden. Därutöver belyser jag även ett rättsfall om en mors kamp att få ha sin nyfödda son hos sig under straffverkställigheten.

5.1 Lagstiftning

1:3 st. 2 Barns rett till samvær med sine foreldre skal særlig vektlegges under gjennomføringen av reaksjonen.

3:31 st. 5 Besøk bør gjennomføres i besøksrom. Fengslet skal legge forholdene til rette for at besøk av barn kan gjennomføres på en skånsom måte. [...]

LOV 2001-05-18 nr 21: Lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven).

§ 1-3 Ved avgjørelser som gjelder domfelte eller innsatte som har omsorg for eller regelmessig samvær med sine barn, skal det tas særlig hensyn til hva som er til barnets beste. [...]

FOR 2002-02-22 nr 183: Forskrift til lov om straffegjennomføring.

I Norge vill varken regeringen, kriminalomsorgen eller samhället att barn skall vistas i fängelse eller anstalt. I Norge saknas därför en reglering som ger föräldrar en möjlighet att medföra sitt barn i anstalten under verkställigheten av straffet. Istället har man valt att lösa problemet genom att barnets bästa samt barnets rätt till umgänge och god kontakt med sin förälder skall beaktas vid placeringen av föräldern i någon av landets anstalter.¹⁰⁶

De vaga formuleringarna i straffegjennomføringsloven och dess föreskrift ger stora möjligheter att ta hänsyn till barnets situation när en förälder hamnar i fängelse samt tillgodose barnets rätt till en god kontakt med sin fängslade förälder. Den norska regeringen anser att barnets behov av och rätt till umgänge med sina föräldrar kan tillgodoses om föräldern placeras på en lämplig anstalt i närheten av det ställe som barnet är bosatt så att möjligheten till besök kan underlättas.¹⁰⁷

Man har, både i riksdagen och regeringen, diskuterat möjligheterna att införa ett alternativt straffgenomförande för föräldrar med små barn. Dock anser de, med hänvisning till erfarenheter från utlandet, att mor och barnanstalter inte tar tillvara barnens bästa (behov och intressen) på ett

¹⁰⁶ Innst.S.nr.6 (1998-1999), *Innstilling fra justiskomiteen om kriminalomsorgen og om forslag fra stortingsrepresentantene Jan Johnsen, Annelise Høegh og Ivar Kristiansen om redusert bruk av varetektfengsling i Norge*, avsnitt 4.6.

¹⁰⁷ Innst.S.nr.6 (1998-1999), avsnitt 4.6.

tillfredsställande sätt. Dessutom anser de att det rör om så pass få intagna som skulle bli aktuella för och vara intresserade av en speciell enhet för föräldrar och barn, och att det inte är lönsamt.¹⁰⁸

En möjlighet att medföra sitt barn under straffgenomföringen i Norge finns dock i så kallade mödrahem, behandlingshem eller liknande institutioner, i likhet med straffgjennomføringsloven tolfte paragraf. Vid dessa institutioner kan man placeras för att få hjälp att komma ut ur ett missbruk, brottslig bana eller bara för att ”anpassas” till ett socialt och fungerande liv i samhället. Intagna kan själva ansöka om att placeras på en institution istället för en anstalt, men de kan även placeras där mot sin vilja om det anses nödvändigt för att förebygga återfall i brott från den intagnes sida. Dessa institutioner är inte lika hårt bevakade som anstalter, utan fungerar som behandlingshem – då syftet är att återanpassa den intagne i samhället igen. För föräldrar finns det möjlighet att arbeta med sin föräldraroll på institutionen och under vissa förutsättningar i det enskilda fallet har man ibland ansett att det är för barnets bästa att barnet får leva tillsammans med sin mamma på institutionen.¹⁰⁹

5.2 Forskning

Trots att lagstiftning kring barns möjligheter att leva tillsammans med sina föräldrar i en anstalt saknas i Norge är deras regering väl medveten om hur utsatta barn till fängslade föräldrar är. Därför har de låtit genomföra flera olika undersökningar om barnens situation. Kontentan är att barnens behov av och rätt till god kontakt med sina föräldrar alltid skall vara avgörande vid placeringen av föräldern. Men även för föräldrarnas skull kan det vara viktigt att kontakten med barnen fungerar inför frigivningen.¹¹⁰

De barn som har en eller båda föräldrar frihetsberövade känner tabu, skam, saknad, sorg m.m. och de känner sig ofta annorlunda än jämnåriga barn. Många av barnen får ingen hjälp att prata om att mamma och/eller pappa sitter inne, eller stöd att bearbeta händelsen samt hantera samhällets fördomar. Vardagen för dess barn är oftast svår och de vet inte vart de skall vända sig för att få hjälp.¹¹¹

Vid de norska fängelserna erbjuds däremot föräldravägledning med utgångspunkt i barnens behov av kontakt med sina föräldrar och man lägger stor vikt vid att utveckla samspelet mellan förälder och barn. Målet med utbildningen är att stärka föräldrarnas omsorgsförmåga för barnen under deras uppväxt och förebygga psykologiska skador. Med utbildningen hoppas man kunna förbättra kontakten och kommunikationen mellan förälder och barn, eftersom man anser att det är viktigt att föräldern både

¹⁰⁸ Innst.S.nr.6 (1998-1999), avsnitt 4.6.

¹⁰⁹ Ot.prp.nr.5 (2000-2001), *Om lov om gjennomføring av straff mv.*, avsnitt 4.7.3.

¹¹⁰ Ot.prp.nr.5 (2000-2001), avsnitt 4.7.3.

¹¹¹ Kriminalomsorgens sentrale forvaltning, < <http://www.kriminalomsorgen.no/naar-mor-eller-far-maa-i-fengsel.330288-52556.html> >

under och efter verkställigheten får möjlighet att ta sitt ansvar som förälder och ta hand om sina barn på ett bra sätt.¹¹²

5.3 Alternativa lösningar

En viktig ståndpunkt att ha i beaktande när man arbetar med barn till fängslade föräldrar är att en fängslad förälder alltid fortsätter att vara *förälder*. Barnen har fortfarande ett stort behov av kontakt och närhet med föräldern, och föräldern i sin tur tycker fortfarande väldigt mycket om sina barn och lider av att inte få dela sin vardag med dem.¹¹³

Över hälften av alla norska fångar har barn och de allra flesta har kontakt med barnen varje vecka, eller till och med oftare. Nästintill alla dessa fångar skall efter frigivningen återigen leva tillsammans med sina barn, och därför är det mycket viktigt att föräldra-barnrelationen vårdas på bästa sätt under straffgenomföringen.¹¹⁴ Som huvudregel har de intagna möjlighet att ta emot besök av sina barn i fängelsets besöksrum, och det är kriminalomsorgens uppgift att se till att barnens behov blir tillgodosedda vid besöken. Även i Norge arbetar man på att förbättra förhållandena för barn till intagna, bl.a. har Justisdepartementet etablerat besökslägenheter vid vissa fängelser – vilket ger barnen en möjlighet till längre besök samt övernattnig. Enligt deras plan skall även de andra fängelserna inom kort utrustas med besökslägenheter.¹¹⁵

För intagna med barn finns även möjligheten att ansöka om utvidgade telefontider, i vissa fall kan de intagna få lov att prata med sina barn dagligen så att de kan bygga upp och sedan underhålla en god kontakt till varandra. Syftet med denna möjlighet är att barnets bästa skall beaktas och telefonkontakt tillåts endast om den har positiv inverkan på barnet. Möjligheten till telefonkontakt är en rättighet för barnet, inte för den intagne och det är barnet samt dess vårdnadshavare som godkänner om telefonkontakt skall äga rum.¹¹⁶

Det finns även möjlighet för den intagne att ansöka om utvidgade permissioner så att de får en längre och sammanhängande tid med sitt barn utanför anstalten. Ett litet barn vars förälder hamnar i anstalt, behöver oftast lite tid att lära känna sin förälder igen när den kommer på besök under en permission och därför är det viktigt att inte avbryta umgänget innan barnet känner sig trygg med sin förälder igen. Dessutom kan de intagna ansöka om permissioner vid särskilda tillfällen, som skolavslutningar, födelsedagar,

¹¹² Kullerud Nielsen, < http://www.frifagbevegelse.no/aktuell/aktuell_nff/article3305151.ece >

¹¹³ Kriminalomsorgens sentrale forvaltning, < <http://www.kriminalomsorgen.no/naar-mor-eller-far-maa-i-fengsel.330288-52556.html> >

¹¹⁴ Kriminalomsorgens sentrale forvaltning, < <http://www.kriminalomsorgen.no/naar-mor-eller-far-maa-i-fengsel.330288-52556.html> >

¹¹⁵ Kullerud Nielsen, < http://www.frifagbevegelse.no/aktuell/aktuell_nff/article3305151.ece >

¹¹⁶ Ot.prp.nr.5 (2000-2001), avsnitt 4.7.3.

dödsfall inom familjen etc. för att kunna finnas där för barnet och visa att de bryr sig. Dessa permissioner skall endast nekas om det kan anses strida mot säkerheten eller vad som är bäst för barnet.¹¹⁷

5.4 Kvinnefengsel-saken (HR-1998-53-B)

Den 1 mars 1990 stoppas A (nederländsk medborgare) i norska tullen med 4,9 kg amfetamin i sin bil, varpå hon grips på plats och senare häktas. Kort efter att hon greps konstaterade A att hon var gravid. Alla graviditetskontroller har skett på sjukhus utanför häktet och den 11 november 1990 födde hon en son på Ullevål sjukhus. Efter drygt en vecka förs A tillbaka till häktet och hennes son placerades på Aline spädbarnscenter i Oslo. Fram till mitten av december samma år besökte A sin son 5 gånger i veckan och ammade honom, och därefter fortsatte deras umgänge hos henne i häktet. Varje dag fördes sonen från spädbarnscentret till häktet för att vara tillsammans med sin mamma under några timmar. I början av februari 1991 dömdes A för grov narkotikasmuggling till 6 års fängelse och på hennes initiativ blev då sonen omhändertagen av As mamma i Nederländerna. Med jämna mellanrum kom mormodern tillsammans med As son och hälsade på A i det norska fängelset, fram till den 17 juli 1992 då A blev benådad av den norska staten. A reste då hem till Nederländerna och tog över vårdnaden av sin son.

Redan innan A benådades hade hon stämt staten på ersättning och upprättelse eftersom hon ansåg att hennes rättigheter enligt Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna (EKMR) hade kränkts under hennes frihetsberövande. A menade att separationen mellan henne och hennes son stred mot EKMR art.8.1 då den norska staten valt att separera mor och barn endast på den grund att hon satt frihetsberövad. Som bevis för sin talan lade A fram flera dokument som visade hur andra länder i Europa valt att lösa problematiken kring fängslade mödrar och deras små barn.

Høyesterett fann dock, i likhet med de andra instanserna, att beslutet om åtskillnaden mellan A och hennes son var en nödvändig följd av hennes brottslighet och därför inte kunde ses som en kränkning av rättigheterna i EKMR. Tvärtom får man anse det underförstått att de rättigheter som anges i art. 8.1 EKMR kan medföra restriktioner, exempelvis när man är intagen i ett fängelse. Ett föräldraskap skall inte resultera i att man undgår straffansvar för en brottslig gärning. Rätten menade dessutom att alla frihetsberövanden per automatik oundvikligen innebär ett visst intrång i rätten till privat- och familjeliv – även om Norge försöker att kompensera för detta intrång med liberala regler om besök, telefonkontakt, brevväxling och permissioner.

Vidare påpekades att möjligheten att medföra sitt barn i anstalt i andra länder inte är en ovillkorlig rätt för mamman utan en rättighet i barnets intresse. Samtidigt poängterade rätten att de norska myndigheterna efter

¹¹⁷ Ot.prp.nr.5 (2000-2001), avsnitt 4.7.3.

noggrant övervägande valt att låta barnets intressen vägra tyngre än den intagne förälderns intresse. I Norge anses inte anstalterna vara anpassade efter barns behov då en vistelse där kan medföra fara för barnet som person, varpå barnets rätt att knyta an till sin förälder tillgodoses genom besök och liknande arrangemang. Høyesterett fann att den norska staten inte hade brutit mot rättigheterna i EKMR då de separerade A och hennes son.

6 Danmark

I Danmark är regleringen för barn till intagna föräldrar förhållandevis liberal, vilket i detta kapitel visas genom att lagstiftning, föreskrifter och forskning presenteras. I kapitlet beskrivs även utformningen av de anstalter som tar emot föräldrar med barn samt pensionen Engelsborg, en utslussningsenhet för intagna och deras familjer.

6.1 Lagstiftning

Kap. 9 § 54. En indsat har ret til at have sit barn under 3 år hos sig i institutionen, hvis den indsatte selv er i stand til at passe barnet.

Stk. 2. Justitsministeren fastsætter regler om gennemførelse af denne ret.

LBK nr 1337 af 03/12/2007, Bekendtgørelse af lov om fuldbyrdelse af straf m.v. (Straffuldbyrdelsesloven).

I likhet med FN:s barnkonvention är det inte tillåtet att fängsla minderåriga i Danmark, men det finns dock en möjlighet för föräldrar att ha sitt barn placerat hos sig i anstalten under straffverkställigheten. Detta regleras i straffuldbyrdelsesloven, som stadgar att barn under tre år kan tillåtas leva tillsammans med sin förälder på en anstalt om den intagne är i stånd att ta hand om sitt barn. Vidare ges ett bemyndigande till Justitieministern, i stycke två, att utfärda en närmare reglering på detta område.

Indsattes adgang til at have sit barn hos sig i institutionen

Kapitel 1.

§ 15. En indsat har ret til at have sit barn under 3 år hos sig i institutionen, hvis den indsatte selv er i stand til at passe barnet, jf. straffuldbyrdelseslovens § 54, stk. 1.

Stk. 2. Hvis det er det bedste for barnet, og ganske særlige omstændigheder i det enkelte tilfælde taler derfor, kan en indsat få tilladelse til at have eller beholde et barn hos sig i institutionen i en begrænset periode, efter barnet er fyldt 3 år.

§ 16. Tilladelse til at have sit barn hos sig i institutionen forudsætter,

1) at den dømte har givet samtykke til, at der indhentes en udtalelse fra de sociale myndigheder om, hvorvidt ophold i institutionen er foreneligt med hensynet til barnet,

2) at de sociale myndigheder finder ophold i institutionen foreneligt med hensynet til barnet, og

at der ikke i øvrigt foreligger omstændigheder, der giver grundlag for at antage, at den dømte ikke selv kan passe barnet i institutionen.

Stk. 2. Tilladelse til at have sit barn hos sig i institutionen kan dog gives uden indhentelse af udtalelse fra de sociale myndigheder, hvis særlige omstændigheder i det enkelte tilfælde taler derfor, der ikke foreligger omstændigheder, der giver grundlag for at antage, at den dømte ikke selv kan passe barnet i institutionen, og den dømte forinden har afgivet samtykke til, at institutionen underretter de sociale myndigheder, om at barnet opholder sig hos den dømte i institutionen.

§ 17. Tilladelse til at have sit barn hos sig i institutionen kan betinges af, at den dømte om nødvendigt accepterer ændret valg af afsoningsinstitution,

således at den pågældende anbringes i en institution, der i henseende til indretning og klientel er egnet til ophold for små børn.

BEK nr 737 af 25/06/2007, Bekendtgørelse om adgangen til besøg m.v. til indsatte, der udstår fængselsstraf eller forvaring i kriminalforsorgens institutioner (besøgsbekendtgørelsen)

I paragraferne 15-17 i besøgsbekendtgørelsen tydliggøres under vilka förutsättningar som ett barn tillåts leva på en anstalt tillsammans med sin förälder. Lagen är könsneutral, vilket innebär att både män och kvinnor har möjlighet att ha sitt barn hos sig – även om det i praktiken har visat sig att det i princip endast är kvinnor som utnyttjar denna möjlighet. En förälder kan ges tillstånd att ha sitt barn hos sig om socialtjänsten i det enskilda fallet bedömer att det är för barnets bästa – och föräldern skriver under ett kontrakt där denne lovar att ta allt ansvar för barnets välbefinnande.¹¹⁸

6.2 Föreskrifter

I (VEJ nr 36 af 25/06/2007) *vejledning om adgangen til besøg m.v. til indsatte, der udstår fængselsstraf eller forvaring i kriminalforsorgens institutioner (besøgsvejledningen)*, som också utfärdats av justitieministern, återfinns föreskrifter om hur lagstiftningen över föräldrars möjlighet att ha sitt barn hos sig i anstalten skall tolkas. Vägledningens syfte är att informera om motiven till lagen, samt de utredningar och förarbeten som föranlett lagen och dessutom ge en vägledning om hur lagen bör tolkas i enlighet med rådande praxis. Kort sagt kan man säga att vägledningen sammanfattar de allra viktigaste utgångspunkterna vid lagstiftningens tillkomst.¹¹⁹ I punkterna 20-26 i vägledningen förklaras reglerna, gällande barn i anstalt, i straffuldbyrdelsesloven och besøgsbekendtgørelsen närmare.

I lagen stadgas visserligen att barn upp till tre års ålder kan få lov att leva tillsammans med sin förälder på en anstalt, men den rådande principen och gällande praxis i Danmark är att barn i möjligaste mån skall hållas utanför anstalterna. När en förälder önskar att ha sitt barn hos sig i anstalten är det socialtjänsten och kriminalforsorgens uppgift att utreda om det finns något alternativt sätt för den intagne att avtjäna sitt straff på, t.ex. kan verkställighet utanför fängelset eller ett benådande bli aktuellt. Givetvis finns det även särskilda omständigheter som föranleder att även barn över tre år har vistats en kortare period i en anstalt.¹²⁰

Innan en förälder ges tillstånd att ha sitt barn hos sig i anstalten skall alltid socialtjänsten lämna ett yttrande i ärendet över om de anser att vistelsen kan vara förenlig med barnets bästa. Ett sådant yttrande får inte inhämtas utan föräldrarnas samtycke, men utan ett yttrande från socialtjänsten kommer ansökan per automatik att avslås.¹²¹ Vid avvägningen om föräldern kan

¹¹⁸ Voller, *Bare fordi mor og far er kriminelle, behøver de ikke at være dårlige forældre*, Politik & International, 2 augusti 2007.

¹¹⁹ VEJ nr 36 af 25/06/2007, *Vejledning om adgangen til besøg m.v. til indsatte, der udstår fængselsstraf eller forvaring i kriminalforsorgens institutioner*, punkt 1.

¹²⁰ VEJ nr 36 af 25/06/2007, punkt 20 och 25.

¹²¹ VEJ nr 36 af 25/06/2007, punkt 21.

anses vara ”i stand til at passe barnet” skall man både se på föräldrarnas fysiska förmåga att ta hand om sitt barn samt föräldrarnas förmåga att knyta an till sitt barn. Föräldern måste vara kapabel att tillgodose barnets fysiska, sociala, emotionella och psykologiska behov.¹²²

I undantagsfall, så som vid kort straffverkställighet och då det inte råder någon tvekan om att föräldern har förmåga att ta hand om sitt barn inne på anstalten kan barnet placeras hos sin förälder utan att ett yttrande från socialtjänsten har inhämtats. Dock måste den intagne gå med på att socialtjänsten informeras i efterhand om barnets placering på anstalten och då eventuellt inleder en undersökning om barnets bästa.¹²³

Ibland krävs det, för att vara förenligt med barnets bästa, att barnets vistelse tillsammans med sin förälder sker på en viss anstalt. Det kan t.ex. bli aktuellt att placera ett barn med speciella behov på en anstalt som har tillräckliga förutsättningar för att ta emot ett handikappat barn. I praktiken innebär detta att föräldern kan tvingas att avtjäna sitt straff i en annan anstalt än vad som var avsett från början.¹²⁴ Under den period som barnet lever med sin förälder i en anstalt är det anstaltspersonalens uppgift att fortlöpande kontrollera om barnets vistelse fortfarande är till barnets bästa – vid tveksamhet skall socialtjänsten kopplas in på nytt.¹²⁵

6.3 Anstalterna

Sedan 1933 har det varit möjligt för kvinnor att medföra sitt barn i anstalten för att kunna amma barnet. I dagsläget gäller helt andra bestämmelser, både fäder och mödrar kan i praktiken medföra sitt barn upp till tre års ålder, vid fyra av Danmarks fångelser. Barnen är visserligen helt oskyldiga men föräldrarna är kriminella och deras närmsta grannar är mördare, våldsmän, narkomaner m.m. För de allra flesta barnen rör det sig endast om en kort vistelse i anstalten, men vissa barn spenderar sina tre första levnadsår bakom galler.¹²⁶

När Direktoratet för Kriminalforsorgen får reda på att en mamma skall ha sitt barn med i anstalten under straffgenomföringen gör de allt för att placera mor och barn på den anstalt som har de bästa förutsättningarna i det enskilda fallet. Två av anstalterna som tar emot föräldrar med barn är öppna och drogfria familjeavdelningar där familjen har möjlighet att leva ett någorlunda normalt liv. De andra två anstalterna är låsta avdelningar som traditionellt sätt tar emot tungt belastade kriminella.¹²⁷

¹²² VEJ nr 36 af 25/06/2007, punkt 22.

¹²³ VEJ nr 36 af 25/06/2007, punkt 23.

¹²⁴ VEJ nr 36 af 25/06/2007, punkt 26.

¹²⁵ VEJ nr 36 af 25/06/2007, punkt 24.

¹²⁶ Jefsen, *Børn bag tremmer*, Børn & Unge, nr 4, 1997, sid. 11.

¹²⁷ Direktoratet for Kriminalforsorgen, <
<http://www.kriminalforsorgen.dk/Default.aspx?ID=64> >

I enlighet med lagen får föräldern endast ha sitt barn hos sig i anstalten om de själva kan ta hand om barnet, de anställda inom kriminalforsorgen skall aldrig agera barnflickor åt föräldrarna. Denna regel håller anstalterna hårt på, inte för att försvåra för föräldern utan av den enkla anledningen att barnet lever tillsammans med sin förälder i anstalten för att knyta an till sin förälder – vilket skulle försvåras avsevärt om andra personer tog hand om barnet större delen av dygnet.¹²⁸

6.4 Forskning

I Danmark har man lagt stor vikt vid att försöka förbättra situationen för barn till intagna, men forskningen på detta område har kommit att koncentreras till äldre barns reaktioner när dess ena förälder fängslas. De senaste åren har flera olika undersökningar om hur barn i skolåldern upplever en separation från sin förälder presenterats.¹²⁹ Denna forskning har resulterat i att besöksmöjligheterna vid fängelserna har utvidgats, samt att alternativa straff har tillämpats i större utsträckning.

Att ha en kriminell mamma eller pappa innebär inte att den föräldern är en dålig förälder, tvärt om kan man vara en fantastisk förälder trots den brottslighet man begått.¹³⁰ Även om forskningen kring de barn som vistas i anstalter tillsammans med sin förälder är begränsad, har man uppmärksammat att fler och fler barn placeras i en anstalt tillsammans med sin förälder. Detta tror man beror på två orsaker, dels att kvinnor döms till allt längre fängelsestraff men också för att synen i samhället har förändrats – kvinnorna vill visa att de är bra mammor trots sin brottsliga bana.¹³¹

Alla barn som växer upp på en anstalt får givetvis genomgå de sedvanliga spädbarnskontrollerna och andra hälsoundersökningar, men varken resurser eller intresse finns för psykologiska undersökningar av de små barnen. Därför har man kunnat konstatera att många av barnen drabbas av olika luftvägssjukdomar, då deras fysik påverkas av begränsade utevistelser samt den instängda miljön i anstalterna. Men om barnen påverkas psykologiskt av anstaltsvistelsen finns det ingen uppfattning om, även om personalen vid anstalterna säger sig se att barnen starkt påverkas av moderns sinnesstämning. Om modern känner sig otrygg, rädd eller är deprimerad reagerar barnet på ett negativt sätt.¹³²

Då forskningen om barnens psykiska hälsa på anstalterna är bristande råder det delade meningar i Danmark om barn verkligen bör placeras på anstalter. Man kan inte påstå att barnen i alla lägen har det bäst hos sin förälder i

¹²⁸ Jepsen, sid. 11.

¹²⁹ Se t.ex. Knudsen, Anne-Sofie Due, *Fængsling af forældre kan skade børn*, SFI Campbell, Nr 8, 2009 och Christensen, Else & Ottosen, Mai Heidi, *Børn og familier – Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning om børn og familie*, Socialforskningsinstituttet 02:8

¹³⁰ Voller, *Bare fordi mor og far er kriminelle, behøver de ikke at være dårlige forældre*.

¹³¹ Jepsen, sid. 12.

¹³² Jepsen, sid. 12.

fängelset då man inte vet hur barnet påverkas av omgivningen. De finns de som anser att vistelsen i fängelset endast är den första av flera anmärkningar hos socialen för det lilla barnet.¹³³ Men givetvis finns det andra som påstår att de fasta, trygga och pålitliga ramarna inne på fängelset endast har en positiv inverkan på barnet. Anstaltens inrutade schema hjälper mindre lämpade föräldrar att få ordning på sin tillvaro och ger barnen fasta ät- och sovrutiner.¹³⁴

6.5 Engelsborg

1979 grundades pensionen Engelsborg, en övergångsinstitution som skall förbereda den intagne till livet i frihet, efter fängelsevistelsen. Engelsborg har 25 platser och tar emot män och kvinnor från 15 år och uppåt, och de stannar vanligtvis mellan fyra veckor och tio månader. På Engelsborg hjälper man de boende att bygga upp ett fungerande liv igen, med målsättningen att förhindra att de boende återfaller i kriminalitet¹³⁵

Vid Engelsborg finns även, sedan 2005, ett familjehus med 6 lägenheter vars syfte är att stötta den boende och dess familj. Det här är en unik satsning i Danmark där de boende ges en möjlighet att bo tillsammans med sin familj under den sista verkställighetstiden. Familjehuset välkomnar både barn mellan 0 och 15 år samt de boendes respektive, i syfte att ge den boende en chans att avtjäna en del av sitt straff under så snarlika hemförhållanden som möjligt. Under dagen går barnen på dagis/i skolan och föräldrarna arbetar på pensionen eller i samhället utanför.¹³⁶

Till familjehuset kommer fångar från både öppna och slutna anstalter, efter att de genomgått en omfattande utvärdering, man måste vara väldigt intresserad av att förändra sitt liv för att få möjligheten att placeras på Engelsborgs familjehus.¹³⁷ Arbetet vid familjehuset går ut på att stärka den boendes föräldraskap samt stötta och hjälpa barnen till den boende. Genom familjeterapi och gruppsamtal med socialtjänstemän försöker man utveckla familjens relationer och vårda anknytningen mellan förälder och barn. I familjehuset sätter man barnen i fokus eftersom de vanligtvis drabbas hårt när en av deras föräldrar blir frihetsberövad.¹³⁸

¹³³ Jepsen, sid. 12.

¹³⁴ Voller, *Bare fordi mor og far er kriminelle, behøver de ikke at være dårlige forældre.*

¹³⁵ Engelsborg, < <http://www.pensionengelsborg.dk/> >

¹³⁶ Direktoratet for Kriminalforsorgen, < <http://www.kriminalforsorgen.dk/Default.aspx?ID=146> >

¹³⁷ Engelsborg, < <http://www.pensionengelsborg.dk/> >

¹³⁸ Direktoratet for Kriminalforsorgen, < <http://www.kriminalforsorgen.dk/Default.aspx?ID=146> >

7 Finland

I detta kapitel presenteras den nya lagstiftning om barn till frihetsberövade föräldrar som trädde i kraft 1 januari 2010 i Finland. I kapitlet beskrivs även de omfattande förarbetena som resulterade i den nya lagstiftningen samt hur deras anstalter skall anpassas efter den nya regleringen. Dock finns det ännu inga rapporter om hur effekten av den nya lagen, varav den forskning som presenteras har några år på nacken.

7.1 Lagstiftning

3 kap 13 a § Placering av barn på fängelsets familjeavdelning

Den tjänsteinnehavare som anges i 13 § beslutar, efter att ha hört Brottspåföljdsmyndigheten, om placering av ett barn på fängelsets familjeavdelning hos barnets förälder som är häktad eller avtjänar ett fängelsestraff. [...]

2 kap 10 § Beaktande av barn i service som riktar sig till vuxna

Barnets behov av vård och stöd ska utredas och barnet garanteras tillräcklig vård och tillräckligt stöd då barnets förälder, vårdnadshavare eller någon annan som svarar för barnets vård och fostran

1)[...],

2) är häktad, eller

3) avtjänar ett fängelsestraff.

Social- och hälsovårdsmyndigheterna skall vid behov ordna tjänster som är nödvändiga för att gravida kvinnor och deras ofödda barn skall ges särskilt skydd.

Barnskyddslagen (417/2007).

I Finland finns det sedan lång tid tillbaka en lagstadgad rätt för föräldrar att medföra sitt barn i häkte eller anstalt när de blir frihetsberövade, och den nuvarande lagstiftningen på området trädde i kraft 1 januari 2010. Finlands riksdag har insett vikten av föräldrarnas närvaro under barnets första levnadsår och vilken betydelse det har för barnets fortsatta utveckling.¹³⁹ Kriminalvårdsväsendet i Finland har arbetat hårt för att skapa en anpassad och barnvänlig miljö i utvalda fängelser, till vilka barn får tas med. Syftet är att barnen som lever med sina föräldrar i anstalt skall kunna leva ett så normalt liv som möjligt och de får under inga omständigheter behandlas som intagna.¹⁴⁰

Lagstiftningens utformning har dock varierat över tiden, från att det var en rättighet för modern till att bli en rättighet för barnen, då de har rätt till en god kontakt med sina föräldrar. Vem som har rätt att medföra ett barn till en anstalt (mor, far eller annan vårdnadshavare) samt längden på barnets vistelsetid i anstalten har dessutom förändrats med åren. I syfte att alltid

¹³⁹ RP 252/2006 rd., *Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till barnskyddslag och vissa lagar som har samband med den*, sid. 123 ff.

¹⁴⁰ RP 225/2009 rd., *Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagar om ändring av barnskyddslagen, 4 och 20 kap. i fängelselagen samt 2 kap. 5 § i häktningsslagen*, sid. 10.

ligga i framkant och beakta barnets bästa pågår ständigt en diskussion i Finland om vilka tjänstemän som besitter tillräcklig kunskap och insikt om barnets bästa för att kunna fatta beslut om barnets framtid när de verkliga vårdnadshavarna inte räcker till.¹⁴¹

7.2 Förarbeten

I propositionen till den nya barnskyddslagen påtalas det tydligt att syftet med lagen är att trygga barnets bästa och stärka föräldrarnas rättsskydd. När den nya lagen trädde i kraft överfördes beslutsrätten angående barns placering, när föräldrarna är frihetsberövade från, fångvårdsväsendet till barnskyddsmyndigheten. Tanken bakom överflyttningen av beslutsrätten var att tjänstemännen på barnskyddsmyndigheten som dagligen arbetar med att ta tillvara på barnens intressen och behov skulle kunna fatta bättre beslut, jämfört med fångvårdsväsendet vars uppgift är att ta tillvara på de intagnas intressen och behov. Man ansåg att barnskyddsmyndigheten skulle ha större kompetens och möjlighet att fatta välgrundade beslut om barns placeringar, även när det handlar om att placera ett barn på en anstalt.¹⁴²

Barnskyddslagens mål är att barnets rätt till en trygg barndom alltid skall säkerställas när barnets förälder, eller annan vårdnadshavare, blir föremål för ingripande av social- eller hälsovården (oavsett om det handlar om frivillig eller tvångsingripande vård), eller då föräldern av annan anledning är placerad utanför hemmet, under anstaltsliknande förhållanden (t.ex. vid en fängelsevistelse). När en förälder saknar möjlighet att ta hand om sitt barn skall barnets behov av vård och stöd alltid utredas och tryggas av de sociala myndigheterna.¹⁴³

I propositionen påtalas det att ett beslut att placera ett barn tillsammans med sin förälder på en av landets fängelseavdelningar alltid skall grundas på vad som är bäst för barnet. Vid den bedömning som barnskyddsmyndigheten gör skall det faktum att barnets utveckling under de tre första levnadsåren starkt påverkas av kontakten med andra människor samt behovet av trygga relationer väga tungt.¹⁴⁴ Även ofödda barn skall skyddas genom att den gravida kvinnan garanteras nödvändig social- och hälsovårdsservice så att eventuella skador på barnet under fostertiden kan förebyggas.

I mitten av 2000-talet genomförde Finlands justitieombudsman, Leena Luhtanen, två undersökningar om barnets rättigheter när dess förälder blir frihetsberövad, *Samarbetet mellan fångvårdsmyndigheterna och barnskyddsmyndigheterna (dnr 2758/2/07)* samt *Tillgodose barnets bästa när det gäller fångar som har barn med sig i fängelset (dnr 2765/2/07)*.¹⁴⁵ Syftet med undersökningarna var att klargöra om barnets bästa verkligen

¹⁴¹ RP 225/2009 rd., sid. 14.

¹⁴² RP 225/2009 rd., sid. 1.

¹⁴³ RP 252/2006 rd., sid. 123 ff.

¹⁴⁴ RP 252/2006 rd., s. 123 ff.

¹⁴⁵ Dessa har endast publicerats på finska så därför utgår jag från den sammanfattning av publikationerna som presenterades i propositionen.

tillgodoses och säkerställs, så som lagen förutsätter, vid beslut om barns placering under föräldrarnas straffverkställighet.

Justitieombudsmannen fann att informationen till frihetsberövade föräldrar var bristfällig, i flera fall informerades inte föräldrarna om möjligheten att medföra sitt barn i anstalten eller gav dem möjligheten att ansöka om placering i en anstalt nära hemmet, för att underlätta för besök. Vidare konstaterade justitieombudsmannen att antalet platser för mödrar med små barn var för få – i vissa fall, där det ansågs vara för barnets bästa att placera barnet hos sin förälder i anstalt hade detta förhindrats på grund av platsbrist. Justitieombudsmannen ansåg dessutom att de anstalter som tar emot föräldrar och barn behövde förändra och barnanpassa sin verksamhet, samt stödja den intagne i dennes föräldraskap.¹⁴⁶

7.3 Anstalterna

Samtliga fängelser i Finland har separata boendeavdelningar för män och kvinnor, men under dagtid vistas de i gemensamma lokaler. Dessutom finns det speciella avdelningar vid åtta olika fängelser som är anpassade för mödrar med barn. Vid de slutna anstalterna får barn upp till två års ålder leva tillsammans med sin mamma, men i de öppna anstalterna får barnen vistas upp till tre års ålder.¹⁴⁷ Visserligen innehåller inte lagen någon åldersgräns för barnen, utan dessa gränser har utvecklats i praxis efter vad man anser är förenligt med barnets bästa. Lagen ger även fäder en möjlighet att medföra sina barn i anstalt, även om detta än så länge inte skett i praktiken. Dock påtalas det i propositionen att det är av yttersta vikt att anstalterna förbereder sig på att ta emot manliga fångar med barn så att detta inte blir ett bekymmer i framtiden.

Innan den nya barnskyddslagen trädde i kraft var det direktören för placeringsenheten som, i samråd med fängelsedirektören för det berörda fängelset, avgjorde om ett barn skulle få medföras till anstalten. Då ansåg man att det här tillvägagångssättet var den bästa lösningen eftersom det är fängelsedirektören som är mest förtrogen med förhållandena på den egna anstalten och kunde avgöra om det är en lämplig vistelsemiljö för ett barn.¹⁴⁸ I och med den nya barnskyddslagen skall dock barnskyddsmyndigheten göra en helhetsbedömning av barnets situation, där man bland annat ska ta hänsyn till barnets familjeförhållanden, hur barn och förälder mår, förhållandena och vistelsemiljön vid den eventuella placeringsenheten samt om det finns någon möjlighet att placera barnet hos en nära släkting eller vän till familjen.¹⁴⁹

De mamma-barnavdelningar som i dagsläget finns skall, i och med den nya lagen, ersättas av familjeavdelningar där fängvårdspersonal, handledare

¹⁴⁶ RP 225/2009 rd., sid. 13 f.

¹⁴⁷ RISE Centralförvaltningsenhet, < <http://www.rikosseuraamus.fi/16018.htm> >

¹⁴⁸ RP 263/2004 rd., *Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagstiftning om verkställighet av fängelsestraff och häktning*, sid. 150 f.

¹⁴⁹ RP 225/2009 rd., sid. 13-15.

samt barnskötare skall arbeta. I och med att kompetent och utbildade barnskötare anställs hoppas man kunna förbättra situationen för de barn som är placerade i anstalt. Familjeavdelningarna skall erbjuda möjligheter till rehabiliterade aktiviteter som stärker föräldraskapet under vistelsen i anstalten, samt förbereder familjen för livet ute i samhället igen.¹⁵⁰ Målet är att barnens intressen skall sättas främst, att vistelsen i anstalten alltid skall vara till deras bästa och dessutom vill man vägleda föräldrarna i rätt riktning till ett sunt och icke-kriminellt liv där de kan ta hand om sina barn.¹⁵¹

7.4 Forskning

Under 2005 genomfördes en psykologisk utredning vid Vanaja fängelse i syfte att utreda anstaltens förutsättningar för mor och barn samt undersöka hur barn i olika åldrar påverkades av anstaltsmiljön. Utredningen bekräftade endast vad den finländska lagstiftningen redan byggde på, dvs. att lagen måste vara flexibel i fråga om åldersgränsen för att inte leda till orimliga situationer i det enskilda fallet och det inte går att säga att barn vid en viss ålder börjar fara illa av anstaltsvistelsen.¹⁵²

Enligt praxis tillåts barn upp till två års ålder vistas på slutna anstalter och upp till tre års ålder på öppna anstalter, dessa åldersgränser som vuxit fram i praxis bygger på den allmänna uppfattningen om anknytningsteorins betydelse för små barns utveckling. Ett litet barns utveckling är dock alltid högst individuell, och dess särdrag och takt beror dels på barnet själv, familjens levnadssätt samt barnets närmaste mänskliga relationer.

Under barnets första levnadsår är utvecklandet av grundtryggheten och uppkomsten av en ömsesidig anknytning med barnets närmsta vårdare ett av de viktigaste skeendena. Föräldrarnas eller vårdnadshavarnas interaktion med det lilla barnet, att de är lyhörda inför barnets behov och finns tillgängliga leder till att barnet skapar en anknytningsrelation med dessa personer under sina första levnadsår. Ett barn utvecklar inte en anknytningsrelation till sina föräldrar per automatik, utan det sker endast om de umgås tillräckligt mycket och regelbundet med barnet – att separera barn och förälder under denna process kan vara väldigt skadligt för barnets utveckling.¹⁵³

Under barnets andra levnadsår ökar barnets självständighet i takt med att barnets språkliga, motoriska och andra färdigheter utvecklas, i och med detta minskar även barnets beroende av sin förälder. Vistas ett barn på en anstalt under denna period är det viktigt att se till att stimulera barnet och uppmuntra till lärande och utveckling. Ett barn som däremot är tre till fyra år gammalt har ett så pass utvecklat språk och intelligens att barnet är beroende av omfattande yttre stimuli, skall barn under denna period leva på

¹⁵⁰ RP 225/2009 rd., sid. 18.

¹⁵¹ RP 263/2004 rd., sid. 150.

¹⁵² RP 263/2004 rd., sid. 91.

¹⁵³ RP 263/2004 rd., sid. 91.

en anstalt är det viktigt att tillgodose barnets behov exempelvis genom att barnet tillåts vistas på dagis eller förskola utanför fängelset under dagen.¹⁵⁴

¹⁵⁴ RP 225/2009 rd., sid. 30 f.

8 Statistik

Syftet med det här kapitlet är att ge läsaren en uppfattning om hur många barn som vistas i anstalter tillsammans med sina föräldrar i respektive land varje år. Jag vill även visa hur gamla barnen är samt hur lång tid de vistas i anstalterna.

8.1 Sverige

Sedan juli 1991 samlar kriminalvårdsstyrelsen in statistik om barnen som lever med sina mödrar på anstalterna. I genomsnitt rör det sig om 16 barn per år (fram till 1998), som är allt från nyfödda upp till 2 år gamla och vanligtvis befinner de sig på anstalten mellan 2 och fyra månader.¹⁵⁵ De senaste åren har statistiken dock sett ut så här:

År	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Antal barn	7	7	4	5	7	4	4	16
Genomsnittlig vistelsetid i anstalten, (mån)	4	4	2	5	7	5	4	3

Källa: Kriminalvården, *Kriminalvård och statistik*, 2009.

8.2 Norge

Uppgift på området saknas då det inte är möjligt att medföra sitt barn i anstalt under straffverkställigheten i Norge.

8.3 Danmark

I genomsnitt vistas varje år 20-30 små barn i de danska fängelserna, åldersspannet på barnen är stort och även tidsintervallen för deras vistelse i anstalten varierar betydligt. För vissa barn handlar det endast om en kort vistelse på några dagar eller på sin höjd några månader, men det finns även de barn som föds och tillbringar sina första tre levnadsår bakom galler.¹⁵⁶

I kontakt med Mik Grüning, Vice Fängelseinspektör på Stadsfängelset Horseröd (Helsingör), fick jag reda på att de i genomsnitt har 2-3 fastboende barn per år och dessutom att barnens ålder varierar från nyfödda spädbarn till livliga treåringar. Vissa barn bor på anstalten i några få dagar, medan andra stannar i upp till 1 år. Han informerade dessutom om att Direktoratet

¹⁵⁵ Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen, sid. 24.

¹⁵⁶ Jepsen, sid. 11.

för kriminalforsorgen kan medge undantag i vissa fall så att barn upp till fyra års ålder tillåts att vistas på anstalten.

8.4 Finland

Någon officiell statistik över hur många barn som vistas i finska anstalter tillsammans med sina föräldrar finns inte. Eftersom barnen inte räknas som intagna får anstalterna inte lämna några upplysningar om hur många barn det rör sig om per år eller hur lång tid de spenderar på anstalten. I propositionen till den nya barnskyddslagen framgår dock att ca 100 barn har levt tillsammans med sina föräldrar på en anstalt under 2000-talet, den största andelen av barnen var yngre än ett år när de anlände till anstalten men några var redan över 1,5 år gamla vid ankomsten. Genomsnittstiden för ett barns vistelse på en anstalt är 7,5 månader, varav den längsta vistelsen varade i hela 3 år och 10 månader och den kortaste 3 dagar.¹⁵⁷

¹⁵⁷ RP 225/2009 rd., s. 11.

9 Analys

9.1 Jämförande analys av reglernas utformning i de olika länderna

Barn till frihetsberövade föräldrar lever i en utsatt och svår situation, där de behöver mycket hjälp och stöd från samhället för att kompensera för förlusten av föräldern. Syftet med den här uppsatsen har varit att försöka reda ut vad som gäller för barn till frihetsberövade föräldrar i Norden samt undersöka möjligheten för barn att leva tillsammans med sin förälder på en anstalt i de olika länderna. Vid en snabb överblick märker man att Norge i förhållande till de andra länderna har valt en unik lösning på problemet, samt att Sveriges bestämmelser skiljer sig en aning från Danmark och Finlands. Efter en grundligare genomgång kan man dock konstatera att även Danmark och Finlands bestämmelser skiljer sig åt men att det samtidigt finns både likheter och skillnader i samtliga länders regleringar.

Norge är det enda landet som inte tillåter att barn lever i anstalt tillsammans med sin frihetsberövade förälder. De anser att anstaltsmiljön är så pass skadlig för barnet att en separation från sin förälder är för barnets bästa. Målsättningen i Sverige är att barn i möjligaste mån skall hållas utanför fängelserna och en anstaltsvistelse är endast ett undantag när särskilda omständigheter påkallar det – och i dessa fall är det endast mödrar som får medföra sitt spädbarn till anstalten. Danmark och Finland delar Sveriges synsätt att barn endast i undantagsfall skall vistas i anstalter, deras regleringar är dock betydligt generösare. I båda länderna ges barnen en möjlighet att vistas på anstalt tillsammans med sin mamma *eller* pappa, och de accepterar barn upp till tre års ålder.

Det kan anses att det inte är ett särskilt stort problem, då det i genomsnitt endast rör sig om mellan tio och trettio barn per år i varje land och de i genomsnitt inte vistas längre än några månader på anstalten. Men då forskningen visar att både separation samt anstaltsvistelse är skadligt för barnen, finns inget givet svar hur barn till frihetsberövade föräldrar skall behandlas. Varje land, inklusive Norge, utgår dock från barnperspektivet vid beslut och avgörande om ett barns situation när föräldern är frihetsberövad och barnets bästa skall alltid vara styrande. Av studien framkommer att samtliga barnskyddsmyndigheter i länderna anser att det är en svår avvägning att tillgodose barnets bästa i dessa situationer och därför är de enda som skall få bedöma ett barns framtid de tjänstemän som är bäst intagna i det aktuella ärendet samt besitter störst kompetens på området. Trots att barn inte kan placeras vid anstalter i Norge är barnens framtid oerhört viktig och beslut om ett omhändertagande skall alltid ske av behörig myndighet.

Vad gäller ländernas (undantaget Norge) uppfattning om vilka omständigheter som bör vägas in i bedömningen och avgörandet om barnets framtid är länderna relativt eniga. Samtliga länder anser att barnets behov av att knyta an till sin förälder, föräldrarnas omsorgsförmåga, anstaltsmiljön samt alternativa lösningar skall utredas och värderas vid bedömningen om det är för barnets bästa att följa med sin förälder till anstalten. I Sverige läggs man även stor vikt vid barnets ålder samt längden på moderns utdömda straff och gör en avvägning om den beräknade vistelsetiden är förenlig med barnets bästa. Finland anser å andra sidan att barnets hemförhållande och familjerelationerna samt föräldrarnas psykiska hälsa skall övervägas innan ett beslut fattas. Själv anser jag att detta är rimliga aspekter att väga in i bedömningen men jag anser att man även borde väga in det faktum att barnet separeras från sin hemmiljö, eventuella syskon och relationer med andra vuxna i barnets omgivning, och hur detta kan påverka barnet. Dessutom anser jag att det finns ett behov av att tänka långsiktigt – kommer föräldern ha en förmåga att ta hand om barnet även efter frigivningen?

I Sverige är anstalten Ringsjön uppbyggd utifrån barnperspektivet och skall därför vara särskilt lämplig för mödrar med barn men givetvis finns det möjlighet att placeras på någon av de andra kvinnoanstalterna i landet. I Danmark finns det fyra anstalter som tar emot föräldrar och barn och dessa skall vara anpassade efter barnens behov. Vid dessa anstalter placeras man inte tunga kriminella fångar eller personer som blivit dömda för brott mot barn. I och med den nya lagstiftningen i Finland håller man nu på att göra om mamma-barnavdelningarna till familjeavdelningar, där män, kvinnor och barn kommer vistas på gemensamma ytor under dagtid men boendeavdelningarna kommer att vara avskilda från varandra. Till dessa anstalter kommer de även att anställa barnskötare, i hopp om att kunna uppmuntra och stödja föräldrarnas lek och lärande med sitt barn. Jag tycker att detta är ett mycket bra initiativ, om placeringen i anstalten skall vara för barnets bästa måste det givetvis finnas utbildade barnskötare – precis som det finns inom dagis, fritids och skola. Om initiativet i Finland får positiv respons skulle det inte förvåna mig om det inom kort även blir verklighet att anställa barnutbildad personal vid anstalterna i Sverige och Danmark.

Kriminalvården inom samtliga länder är dessutom väldigt måna om de äldre barnen till frihetsberövade föräldrar, och arbetar aktivt för att underlätta deras kontakt med sina föräldrar. För dessa barn finns möjligheter till besök, telefonkontakt, brevväxling, övernattningslägenheter m.m. i alla fyra länder. Dessutom arrangerar varje land föräldrautbildningar i samtliga anstalter samt "barndagar" vid vissa anstalter. Därutöver gör även kriminalvården inom varje land egna, specifika satsningar för barnen, t.ex. Familjehuset, *Engelsborg*, i Danmark och godnattsage-projektet i Sverige.

Kontentan av denna studie samt jämförelse av de olika länderna är att kriminalvården i respektive land är väldigt intresserade av att hjälpa barn till intagna föräldrar och försöka stärka deras ställning i samhället. Visserligen har de olika åsikter om innebörden av *barnets bästa* och hur detta uppnås, men föräldrarnas betydelse för barnets uppväxt och hur viktiga de är för

barnen är alla överens om. Även om regleringarna har olika innehåll så vill samtliga länder värna om barnets rätt och arbetar ständigt för att utveckla sin verksamhet som riktas mot barn.

9.2 Barnperspektivet inom kriminalvården i Norden

Barnkonventionen innehåller bestämmelser om barnets rättigheter när dess förälder bli frihetsberövad, men någon faktiskt rätt att leva med sin förälder i en anstalt finns inte för barnen. Däremot stadgas det tydligt att barn inte får separeras från sin förälder mot dess vilja, om det inte är för barnets bästa – och om de skiljs åt är staten skyldig att respektera barnets rätt att hålla kontakt med sin frihetsberövade förälder. I och med att ett barns förälder frihetsberövas uppstår en mycket kontroversiell fråga – *är det för barnets bästa att skilja dem åt eller placera dem tillsammans på en anstalt?*

Då konventionen inte innehåller någon tydlig reglering över detta område är det upp till varje stat att själva avgöra hur de vill hantera problemet. Norge har efter noga övervägande valt att sätta barnens intressen först, och därmed anser de att anstaltsmiljön är så pass skadlig för barnet att det är bättre att skilja barn och förälder åt. Jag ställer mig dock tveksam till om barnets behov av att knyta an till sin förälder för att utveckla en trygghet i vardagen verkligen kan kompenseras med några timmars besök per vecka? Därmed är jag också tveksam till om Norge verkligen lever upp till barnkonventionens bestämmelser. Om det är för barnets bästa att separera barn och förälder, hur ofta och hur länge har i så fall barnet rätt att hälsa på sin förälder på anstalten, för att deras rätt till direkt kontakt med sin förälder skall beaktas?

Sverige, Danmark och Finland anser visserligen att en anstaltsvistelse aldrig är bra för barnet, men de anser dock att barnets behov av sin förälder under dess första levnadsår väger tyngre än anstaltsmiljöns negativa påverkan på barnet. I Sverige har vi valt att beakta barnkonventionen genom att i undantagsfall tillåta spädbarn leva tillsammans med sin mamma på anstalten. Detta initiativ kan dock kritiseras eftersom det innebär att man endast tillgodoser barnets behov av kontakt med sin mamma och inte det behov de har av sin pappa. Visserligen har anknytningsteorin kommit att fokusera på mamma-barnrelationen, men forskningen på senare år har visat att barnen även har ett behov av sin pappa.

Danmark och Finland är enligt mig de som beaktar barnperspektivet allra bäst. I teorin tillåter de både mödrar och fäder att ha sitt barn hos sig i anstalten – att så inte skett i praktiken är dock en annan diskussion. Dessutom tillåter de barn upp till tre års ålder att leva i anstalten, vilket de motiverar genom att barn är som mest känsliga för separationer mellan sex månader och tre års ålder. Jag anser att de är föregångsländer då de beaktar barnets behov av båda sina föräldrar samt följer anknytningsteorins råd om när separationer är som mest skadliga för barn. Däremot blir jag en aning oroad av det faktum att det i båda länderna förekommit att barn levit sina tre

första år på en anstalt, en så lång vistelse kan knappast vara förenligt med vad som är bäst för barnet. När forskningen dessutom har visat att barnen påverkas negativt av anstaltsmiljön, att deras utveckling hämmas och att de även riskerar att drabbas av fysiska åkommor ställer jag mig mycket kritisk till att barn får vistas så långa och sammanhängande perioder på en anstalt. Jag anser också att det i denna aspekt är märkligt att ingen av ländernas kriminalvård eller annan myndighet har ansett att det finns ett behov av att utreda hur barnens psyke påverkas av vistelsen.

Om man beaktar det faktum att kriminalvården i samtliga länder dessutom arbetar hårt för att stödja och hjälpa äldre barn till intagna, anser jag att de alla är bra på att beakta barnperspektivet – om än att de gör de på skilda sätt. Enligt mig finns det dock fortfarande många saker som kan förbättras i samtliga länder, t.ex. tror jag att utbildade barnskötare vid de anstalter som tar emot barn skulle bidra till att barnens hämmade utveckling kan förhindras. Jag tycker även att alternativa verkställighetsformer borde utnyttjas i större utsträckning för föräldrar med små barn, samt att barn endast skall placeras i anstalter om särskilda skäl finns.

9.3 Anstaltsvistelse kontra separation – vad är egentligen bäst för barnet?

Det finns relativt lite forskning, både svensk, nordisk och internationell, om hur barn reagerar på fängelsevistelser samt hur lämpligt det faktiskt är för barnen eller vilka bestående skador en separation från sina föräldrar i tidig barndom leder till. Man är dock överens om att både anstaltsvistelser och separationer är skadligt för små barn – och därför handlar debatten om huruvida miljön vid anstalter är så pass olämplig för ett barn att det är bättre att separera barnet från sin förälder.

Jag anser att barn allra helst skall hållas utanför fängelserna, men jag tror att det finns vissa omständigheter och enskilda fall då en anstaltsvistelse kan vara bättre än att separera barnet från dess förälder. Det finns inget smidigt och okomplicerat sätt att behandla barn till frihetsberövade föräldrar på utan det enskilda fallet måste avgöras efter sina specifika omständigheter, men om man ser möjligheten att placera ett barn vid en anstalt som ett undantag och inte en regel, tror jag man kan ha god chans att kompensera den negativa påverkan som vistelsen kan medföra.

En anstaltsplacering av ett litet barn får aldrig ske på rutin, utan man måste konstatera att det verkligen är till barnets bästa – vilket jag tror att barnskyddsmyndigheterna i respektive land har tillräckligt stor kompetens och erfarenhet för att göra en bedömning av. Både kriminalvården och barnskyddsmyndigheterna är medvetna om problematiken på området och de gör allt för att barnets bästa skall sättas i främsta rummet. Vid bedömningen av vad som är bäst för det enskilda barnet i en given situation är det dock många aspekter som måste vägas in och värderas mot de andra. Jag anser att det viktigaste är att man tar hänsyn till barnets ålder,

anstaltsvistelsens varaktighet, anstaltsmiljön samt föräldrarnas omsorgsförmåga även om andra faktorer givetvis kan få betydelse. Det är inte heller säkert att de olika faktorerna får samma betydelse i olika avgöranden.

Barnets ålder är viktigt att beakta eftersom forskningen visat att ju äldre barnen är desto mer påverkas de av anstaltsvistelsen. Ju äldre ett barn blir och dess intellekt utvecklas ju större blir deras behov av yttre stimuli. Forskningen visar på ett tydligt sätt hur barnens kognitiva utveckling påverkas av anstaltsförutsättningar. Brist på stimulerande leksaker, sång och rörelselekar samt möjligheten att experimentera med lera, sand eller färg bidrar till att barnen hamnar efter jämnåriga barn som inte vistas vid anstalter. Dock säger det sig självt att detta är något som relativt enkelt kan kompenseras, antingen genom att mer stimulerande och kreativa leksaker köps in till anstalten eller genom att man anställer barnskötare som har utbildning i att stimulera barn och uppmuntra dem till lärande. Enligt mig är det inte särskilt humant att placera ett barn på en anstalt som inte är förberedd att ta emot barn, då det är givet att dessa barn kommer att bli understimulerade och hämmas i sin utveckling.

Barnets ålder måste också beaktas med hänsyn till hur lång anstaltsvistelsen beräknas bli för barnet, då en varaktig och sammanhängande vistelse kan medföra betydande påverkan på barnets normala utveckling. En längre anstaltsvistelse påverkar ett äldre barn mer än vad det påverkar ett spädbarn. Spädbarn är inte speciellt beroende av yttre stimuli, utan de reagerar på ljud, ljus och färger samt är nöjda om de blir vaggade i famnen, därför tror jag inte att det är speciellt farligt för ett nyfött barn att vistas på en anstalt under en sex månaders period. Äldre barn är dock i mycket större behov av stimuli, interaktion och socialt samspel, vilket innebär att en längre anstaltsvistelse har en klart tydligare påverkan på ett tvåårigt barn jämfört med hur ett spädbarn påverkas. Därför anser jag inte att man skall göra som i Danmark och Finland där man har tillåtit att barn spenderat sina tre första levnadsår bakom galler, jag har svårt att se att det skulle vara förenligt med barnens bästa och anstaltsvistelsen måste ha medfört betydande påverkan på de barnen. Visserligen handlar det om undantagssituationer men jag tycker ändå att det känns orimligt, och det är inte ett alternativ som jag önskar att Sverige anammar.

Även vid bedömningen om förälder och barn skall separeras har barnets ålder betydelse. Forskningen visar att det är skadligast för barnet att separeras från sin förälder mellan sex månader och tre år, varför dessa "riktlinjer" borde vara rimliga att följa när en förälder skall avtjäna ett långt fängelsestraff. Då kan det vara rimligt att separera barnet från föräldern redan när barnet är sex månader, ju längre barnet får stanna på anstalten desto mer beroende av sin förälder blir barnet. En separation gör alltid ont, men i de fall då den är oundviklig bör man göra den så tidigt som möjligt enligt min åsikt. Utgångspunkten måste som sagt alltid vara barnets bästa och inte att föräldern skall få ha barnet hos sig i anstalten så länge som möjligt. Dock måste man ta med det faktum i beräkningen att små barn inte

kan lagra minnesbilder av sin förälder och att de inte har en utvecklad tidsuppfattning så de förstår inte innebörden av att ”mamma kommer hem snart”. För små barn kan en separation liknas ett dödsfall, de befinner sig på en utvecklingsnivå där de inte kan förstå att personer och föremål fortfarande existerar även fast att de inte syns. Med beaktande av detta kan det dock framstå som ganska hänsynslöst att separera barnet från dess förälder, men i bedömningen måste man även ha med ett långtidsperspektiv – vad är bäst för barnet nu i given stund men även i framtiden? Därför anser jag att det i vissa fall kan vara läge att separera barn och förälder innan barnet har blivit starkt beroende av sin förälder, även om det vid tillfället innebär en stor sorg för barnet hade det blivit en ännu mer traumatisk separation om barnet fått vistas tillsammans med sin förälder på anstalten så länge som möjligt. Ibland måste man ingripa i förebyggande syfte.

Enligt mig är det av yttersta vikt att den forskning som finns på området tas i beaktande vid bedömningen av vad som är bäst för barnet. Visserligen är forskningen relativt begränsad, men alla resultat pekar åt samma håll – att barnen påverkas negativt av anstaltsvistelsen. Anstaltsmiljön påverkar både barnens kognitiva utveckling, som nämnt ovan, och barnets motoriska färdigheter. Den begränsade ytan som barnen på anstalterna har att röra sig och leka på begränsar deras möjligheter att lära sig krypa, gå eller springa. De är inte lika stabila eller snabba som barn utanför anstalten och de stannar framför dörrar och förväntar sig att någon skall öppna den – fast den i själva verket är olåst. Denna påverkan på barnens utveckling kan inte åtgärdas lika enkelt och smidigt som den kognitiva utvecklingen, men ökade möjligheter till utevistelser skulle i vart fall bidra något tror jag.

Anstaltsmiljön måste även beaktas ur fler synvinklar vid bedömningen om det är en lämplig plats att placera ett litet barn på. Man måste överväga stämningen på anstalten, som ofta till stor del påverkas av de andra intagna vid avdelningen och personalens aktivitet. En anstaltsvistelse ger visserligen barnet en möjlighet att knyta an till sin förälder och skapa sig en trygg bas, men det är inte i alla fall som detta blir resultatet i verkligheten. Dels kan barnet och förälderns möjlighet att knyta an till varandra påverkas av det faktum att de spenderar all sin tid tillsammans på ett mycket begränsat utrymme, de får aldrig chans att vila från varandra eller återhämta sig. Dessutom kan barnens relation till sin förälder störas av att de andra intagna vid anstalten visar ett stort intresse för barnet, vilket riskerar att resultera i att barnet blir en ”nalle” som skickas runt mellan de intagna. Dessa faktorer skulle leda till att barnet inte får chans eller möjlighet att knyta an till sin förälder, vilket är hela poängen med anstaltsvistelsen. Därför kan man ifrågasätta om anstaltsvistelsen i dessa fall verkligen är för barnets bästa eller om inte en ny bedömning av barnets placering bör ske.

Enligt mig vore det bra om man kunde ställa upp några grundläggande krav på anstalterna för att de skall få ta emot barn. Jag tänker t.ex. att anstalterna måste vara alkohol- och drogfria, att de erbjuder åldersadekvat stimulans för barnet, att barnets ges en möjlighet att skapa en trygg bas hos sin förälder och att de ges möjligheter till utevistelser.

Till sist anser jag även att föräldrarnas omsorgsförmåga måste få betydelse vid beslutet om barnets placering. Jag anser att det är viktigt att föräldern kan tillfredsställa barnets fysiska och psykiska behov. Föräldern måste själv kunna ta hand om sitt barn, mata, natta, tvätta osv. men dessutom måste föräldern kunna visa ömhet och känslor inför barnet. I denna bedömning borde man även väga in ett långtidsperspektiv – om inte föräldern kan ta hand om sitt barn på anstalten, med fasta ät- och sovrutiner, hur ska föräldern då klara av att ta hand om sitt barn efter frigivningen? Dock måste man givetvis även ta hänsyn till det faktum att föräldern kan förändras under anstaltsvistelsen om de får hjälp att arbeta med sin föräldraroll.

I både Danmark och Finland är det en reell möjlighet för fäder att ha sitt barn hos sig i anstalten, vilket jag anser borde vara en självklarhet även i Sverige. Barn är beroende av dem som finns i deras närhet, och en pappa kan precis som en mamma vara barnets primära vårdnadsgivare. Om det skulle anses vara till barnets bästa att leva tillsammans med sin pappa i anstalten anser jag inte att det är rätt att detta hindras på grund av en gammalmodig lagstiftning. Dock kan vi ju hoppas att det framlagda lagförslaget röstas igenom, då detta skulle förändra de svenska barnens rättigheter.

Enligt Norges regering väger dock inte dessa ovan angivna skäl tillräckligt tungt, de anser att anstaltsvistelser inte är förenliga med barnens bästa. En separation från sin förälder kan innebära att barnet får lämna en hemmiljö bestående av kriminalitet och alkohol- eller drogmissbruk som annars hade kunnat påverka barnet negativt. En separation kan även innebära att barnens sociala förhållanden förändras, många kriminella föräldrar har inte en ekonomisk trygghet och kan inte erbjuda barnen ett säkert hem. Kort sagt kan en separation innebära fördelar även om barnets anknytningsperson försvinner. Tyvärr finns det dock ingen forskning som visar hur de barn som separeras från sina föräldrar påverkas, även om det i Norge borde finnas underlag för att genomföra en sådan studie. Hade man haft möjlighet att jämföra konsekvenserna av en anstaltsvistelse med konsekvenserna av en separation hade man nog haft goda chanser att avgöra vilket av dessa två alternativ som faktiskt är bäst för barnet.

Enligt mig kan en anstaltsvistelse under vissa omständigheter som sagt vara ett bättre alternativ än att skilja förälder och barn åt. Dock anser jag att denna möjlighet endast skall tillämpas restriktivt, efter en noggrann bedömning av det enskilda barnets situation. Barnet får aldrig fungera som en terapimetod för föräldern, och under anstaltsvistelsen måste man löpande kontrollera att vistelsen fortfarande är för barnets bästa. Utgångspunkten måste alltid vara barnets bästa och barnets intressen, men i debatten får man inte glömma bort att en bra förälder är det viktigaste ett litet barn har – även om föräldern missköter sig på andra håll.

9.4 Avslutande reflektioner

I dagsläget anser jag att utgångspunkten, för alla barn till frihetsberövade föräldrar, måste vara att kontakten med föräldern endast upprätthålls om det är för barnets bästa. Därför måste man i varje enskilt fall alltid ställa sig frågan, *vad är viktigast – barnets rättigheter eller barnets behov av skydd?* Barnets bästa skall givetvis sättas i främsta rummet och barnperspektivet skall utgöra förutsättningarna för arbetet. Med hänsyn till detta undrar jag om det inte vore lämpligare att barnperspektivet beaktas redan i påföljdssystemet? Kanske skulle man kunna utveckla straffnormer som sätter barnet i fokus och utnyttja alternativa verkställighetsformer i en större utsträckning för föräldrar som har små barn.

Barn till frihetsberövade föräldrar utgör en riskgrupp, i flera olika avseenden, barnen är skörare än genomsnittet och är mer känsliga för störningar än andra barn. Därför bör man försöka stötta dessa barn så långt det går och i minsta möjliga utsträckning störa barnens utveckling. Jag anser att det är viktigt att kriminalvården och barnskyddsmyndigheterna i respektive land fortsätter att arbeta med barnens rättigheter och anpassa sin verksamhet efter barnens intressen. Våldigt mycket görs redan på detta område, men jag anser att det finns ett stort behov av att anstaltens miljö ses över och anpassas efter barnens behov.

Det är viktigt att forskning inom området sker kontinuerligt, och jag anser att det finns ett behov av studier som visar hur anstaltsvistelsen påverkar barnen på längre sikt. All forskning visar nu hur barnen påverkas under anstaltsvistelsen samt kort tid där efteråt – men vilken betydelse hade vistelsen för barnen tjugo år senare? Innebar anstaltsvistelsen en första anmärkning hos socialen, som sedan kom att återföljas av en rad andra anmärkningar? Det skulle dock troligen bli svårt att genomföra en sådan studie, dels för att det inte förs några register över barnen då de inte räknas som intagna vid anstalten men även dels för att det kanske skulle vara svårt att urskilja vilka anmärkningar hos socialen som beror på anstaltsvistelsen och inte andra faktorer, så som missbrukande föräldrar, dåliga hemförhållanden, bristande föräldraledning, trassliga relationer, dåligt umgänge. Trots dessa svårigheter tror jag att en sådan studie skulle kunna ge oss en större förståelse för anstaltsvistelsens påverkan på barnet under en längre period, vilket i sin tur skulle kunna bli avgörande vid beslut om vad som är bäst för barnet.

Bilaga A Barnkonventionen

FN:s konvention om barnets rättigheter antagen av FN:s generalförsamling den 20 november 1989

Artikel 1

I denna konvention avses med barn varje människa under 18 år, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller barnet.

Artikel 2

1. Konventionsstaterna skall respektera och tillförsäkra varje barn inom deras jurisdiktion de rättigheter som anges i denna konvention utan åtskillnad av något slag, oavsett barnets eller dess föräldrars eller vårdnadshavares ras, hudfärg, kön, språk, religion, politiska eller annan åskådning, nationella, etniska eller sociala ursprung, egendom, handikapp, börd eller ställning i övrigt.

2. Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att barnet skyddas mot alla former av diskriminering eller bestraffning på grund av föräldrars, vårdnadshavares eller familjemedlemmars ställning, verksamhet, uttryckta åsikter eller tro.

Artikel 6

1. Konventionsstaterna erkänner att varje barn har en inneboende rätt till livet.

2. Konventionsstaterna skall till det yttersta av sin förmåga säkerställa barnets överlevnad och utveckling.

Artikel 7

1. Barnet skall registreras omedelbart efter födelsen och skall ha rätt från födelsen till ett namn, rätt att förvärva ett medborgarskap och så långt det är möjligt, rätt att få vetskap om sina föräldrar och bli omvårdad av dem.

2. Konventionsstaterna skall säkerställa genomförandet av dessa rättigheter i enlighet med sin nationella lagstiftning och sina åtaganden enligt tillämpliga internationella instrument på detta område, särskilt i de fall då barnet annars skulle vara statslös.

Käll- och litteraturförteckning

Litteratur

- Barnombudsmannen, Barnets bästa – från vision till verklighet, 2001
- Barnombudsmannen, Barnets bästa – Barnombudsmannens synpunkter på frågor om vårdnad, boende och umgänge, BR 2005:06
- Broberg, Anders m.fl., *Anknytningsteori – Betydelsen av nära känslomässiga relationer*, Natur och Kultur, 2006
- Catan, Lisa, *Infants with mothers in prison*, i Shaw, Roger, *Prisoners' children – What are the issues?*, Routledge, 1992
- Christensen, Else & Ottosen, Mai Heidi, *Børn og familier – Resultater og perspektiver fra Socialforskningsinstituttets forskning om børn og familie*, Socialforskningsinstituttet 02:8
- Ek, Simone & Holm, Kristina, *Barnets rätt till båda föräldrarna*, Rädda Barnen, 1998
- Ekbohm, Thomas m.fl., *Människan, brottet, följderna – Kriminalitet och kriminalvård i Sverige*, Natur och Kultur, 2006
- Englundh, Elizabeth, *Barnets bästa i främsta rummet – en pedagogisk utmaning?*, Liber, 2009
- Fonagy, Peter, *Anknytningsteori och psykoanalys*, Liber, 2007
- Freud, Anna & Burlingham, Dorothy T, *War and children*, NY: Medical war books, New York, 1943
- Gabel, Katherine & Girard, Kathryn, *Long-term Care Nurseries in Prisons: A Descriptive Study*, i Gabel, Katherine & Johnstone, Denise, *Children of incarcerated parents*, Lexington Books, 1995
- Jaffé, Philip D m.fl., *Children imprisoned with their mothers: psychological implications*, i Redondo, Santiago, *Advances in Psychology and Law: International Contributions*, Walter de Gruyter & Co, 1997
- Kriminalvårdsstyrelsen & Socialstyrelsen, *Barn med frihetsberövade föräldrar*, 1998
- Kriminalvården, *Kriminalvård och Statistik*, Norrköping, 2009

Melin, Stefan, *Barnkonventionen i svensk rätt – principer & regler i urval*, Thomson Fakta, 2004

Riksrevisionen, *Barnkonventionen i praktiken*, RiR 2004:30

Shaw, Roger, *Prisoners' children – What are the issues?*, Routledge, 1992

Sunneborn, Eva, *Barn i fängelse, En epidemiologisk studie*, Högskolan i Örebro, Skriftserie 33

Artiklar

Caddle, Diane, *Age limits for babies in prison: some lessons from abroad*, Home office research, development and statistics directorate, No. 80, 1998

Jefsen, Helle, *Børn bag tremmer*, Børn & Unge, Nr 4, 1997, sid. 11-15

Jiménez-Morago, Jesús M., *The quality of educational attention received by children living with their mothers in Spanish prisons*, Psychology in Spain, Vol. 9. No 1, 2005

Knudsen, Anne-Sofie Due, *Fængsling af forældre kan skade børn*, SFI Campbell, Nr 8, 2009

Voller, *Bare fordi mor og far er kriminelle, behøver de ikke at være dårlige forældre*, Politik & International, 2 augusti 2007.

Offentligt tryck (Sverige)

JuU 2008/09:RFR9 – Uppföljning av kvinnor intagna i kriminalvårdsanstalt

KVFS 2007:1 – Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för behandling i häkte

KVFS 2009:4 – Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd för verkställighet i anstalt

Proposition 1974:20 – Lagstiftning om kriminalvård i anstalt m.m.

Proposition 2009/10:135 – En ny fängelse- och häkteslagstiftning

SOU 1997:116 – Barnets bästa i främsta rummet

SOU 2005:54 – Framtidens kriminalvård

SOU 2006:17 – Ny häkteslag

Offentligt tryck (Norge)

Innst.S.nr.6 (1998-1999) – Innstilling fra justiskomiteen om kriminalomsorgen og om forslag fra stortingsrepresentantene Jan Johnsen, Annelise Høegh og Ivar Kristiansen om redusert bruk av varetektsfengsling i Norge

Ot.prp.nr.5 (2000-2001) – Om lov om gjennomføring av straff mv.

Offentligt tryck (Danmark)

VEJ nr 36 af 25/06/2007 – Vejledning om adgangen til besøg m.v. til indsatte, der udstår fængselsstraf eller forvaring i kriminalforsorgens institutioner

Offentligt tryck (Finland)

RP 263/2004 rd. – Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagstiftning om verkställighet av fängelsestraff och häktning

RP 252/2006 rd. – Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till barnskyddslag och vissa lagar som har samband med den

RP 225/2009 rd. – Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagar om ändring av barnskyddslagen, 4 och 20 kap. i fängeslagen samt 2 kap. 5 § i häktningsslagen

Lagtext

FN:s konvention om barnets rättigheter antagen av FN:s generalförsamling den 20 november 1989

Lag (1974:203) om kriminalvård i anstalt (Sverige)

LOV 2001-05-18 nr 21: Lov om gennemførelse af straff mv. (Norge)

FOR 2002-02-22 nr 183: Forskrift til lov om straffegennemførelse (Norge)

LBK nr 1337 af 03/12/2007, Bekendtgørelse af lov om fuldbyrdelse af straf m.v. (Danmark)

BEK nr 737 af 25/06/2007, Bekendtgørelse om adgangen til besøg m.v. til indsatte, der udstår fængselsstraf eller forvaring i kriminalforsorgens institutioner (Danmark)

Barnskyddslagen (417/2007) (Finland)

Elektroniska källor

Direktoratet for Kriminalforsorgen, *Kort over fængsler*, < <http://www.kriminalforsorgen.dk/Default.aspx?ID=64> > Tillgänglig 2010-04-03

Direktoratet for Kriminalforsorgen, *Kort over pensioner*, < <http://www.kriminalforsorgen.dk/Default.aspx?ID=146> > Tillgänglig 2010-04-04

Engelsborg, *Familiehuset*, < <http://www.pensionengelsborg.dk/> > Tillgänglig 2010-04-04

Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (2006), *Når mor eller far må i fengsel*, < <http://www.kriminalomsorgen.no/naar-mor-eller-far-maa-i-fengsel.330288-52556.html> > Tillgänglig 2010-03-18

Kriminalvården (2010), *Sagor ger goda resultat i verkligheten*, < <http://www.kriminalvarden.se/sv/Medier/Nyheter/Sagor-ger-goda-resultat-i-verkligheten/> > Tillgänglig 2010-05-02

Kullerud Nielsen, Hanne S. (2009), *Kvinnene bak murene*, < http://www.frifagbevegelse.no/aktuell/aktuell_nff/article3305151.ece > Tillgänglig 2010-05-07

RISE Centralförvaltningsenhet (2010), *Fångvårdsväsendet och kriminalvårdsväsendet hör till det förgångna – Brottspåföljdsmyndigheten är den nya inrättningen i brottspåföljdssektorn*, < <http://www.rikosseuraamus.fi/16018.htm> > Tillgänglig 2010-03-25

Intervjuer

Kontakt per mail med Mik Grüning, Vice Fängelseinspektör vid Stadsfängelset Horseröd (Helsingör), datum: 2010-03-25

Telefonintervju med Eva-Karin Eriksson, barnansvarig på Kriminalvården, Region Syd, datum: 2010-05-04

Brevväxling med ”Lena”, under slutet av april samt början av maj

Rättsfallsförteckning

HR-1998-53-B (Kvinnefängsel-saken)